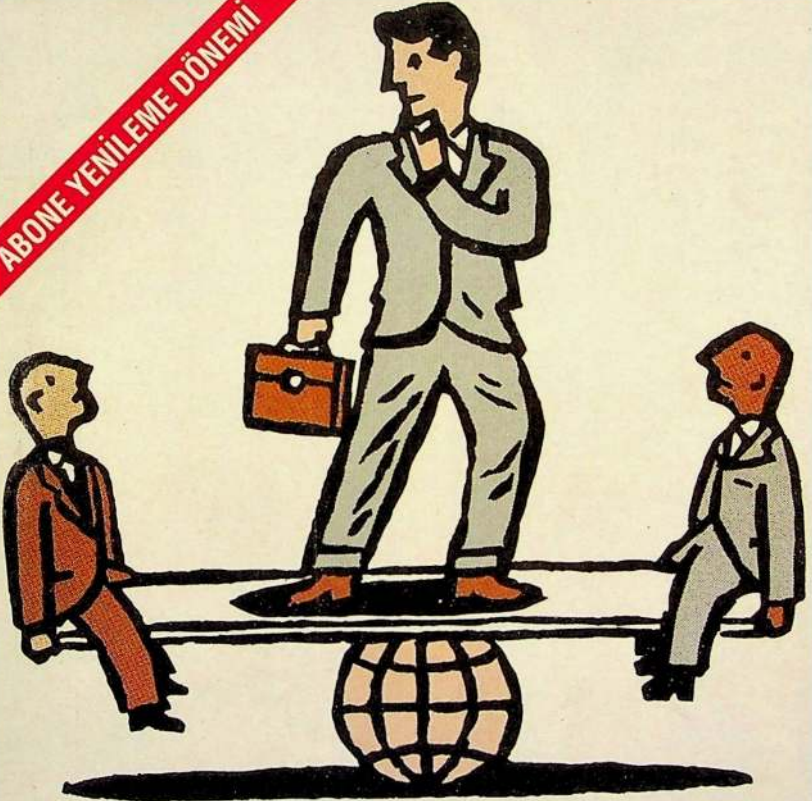

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR 12

AYLIK DERGI
YIL : 35
ARALIK 1998
•
450.000 LİRA

ABONE YENİLEME DÖNEMİ

- ULUSLARARASI FİNANSAL ENTEGRASYON SÜRECİ VE EKONOMİK SONUÇLARI
- YOLSUZLUKLAR ÜZERİNE BAZI GERÇEKLER

Otomobil kavramını değiştiren otomobil.

Öncü firmamız, önceden beklenden fazla, renk, teknik özellik, ekipman ve aksesuar çeşitliliği hakkı saklıdır.

Kim demiş emniyet arttıkça sürüş zevki azalır diye? Mégane size bir otomobilde aradığınız bütün emniyet unsurlarını getirdi. Üstelik yüksek performans, etkileyici dış görünüş, ergonomik tasarım, yüksek konfor düzeyiyle birlikte... Mégane, otomobil kavramını değiştirdi. Artık hem içiniz rahat, hem sürüş zevkiniz tam!

Mégane'yi kullanmaya başladığımızda, önce **yeni tasarım motorunun** gücünü avuçlarımızda hissediyorsunuz. **Hidrolik direksiyon, yükseklik ve eğim ayarlı sürücü koltuğu, "akıllı" silecekler** sürüş zevkinizi doruğa çıkarıyor. Mégane'in üstün emniyet unsurları ise bu mükemmel tabloyu tamamlıyor: göğüs kafesinizi

koruyan **"emniyetli" emniyet kemerleri...** otomobilin taşımakta olduğu ağırlığı kilosuna hissedilen bir sistemin sağladığı **"süper kısa" fren mesafesi...** yolcu hava yastığı... **ABS...** kaza anında **yakıt akışını kesen** sistem... çalınmaya karşı motorun çalışmasını önleyen **"immobilizer"...**

Renault Mégane

Renault Mégane ile ilgili ayrıntılı bilgi için BİLGİ RENAULT-MAİS' in (0212) 293 26 26 numaralı telefonunu arayın, ırsıyla 1-1-9 numaralı tuşlara basın.

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR

ARALIK 1998 • YIL: 35 • SAYI: 12 • 450.000 LİRA (KDV DAHİL)

**Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Adına
İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI**

**Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ**

**Danışma Kurulu Başkanı
ŞİNASI ÇELİKKOL**

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpaya • Dr. Orhan Altan • Tevfik Altınok • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Omer Faruk Batırel • Dr. Melin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Buletöglü • Yavuz Canevi • Ege Cansen • Haluk Ceyhan • Melimet Gün Çalıka • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşluöglü • Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Gazi Erçel • Kaya Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhur Feriman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gönenşay • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Haluk A. Kabaşoğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaloğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Mansalı • Prof. Dr. Orhan Morgül • Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Orçun • Ralimi Onen • Prof. Dr. İsmail Özazlan • M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tunçay Özilhan • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özal • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükri Tekbaş • Osman N. Torun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunçsiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Tören • Prof. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın • Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

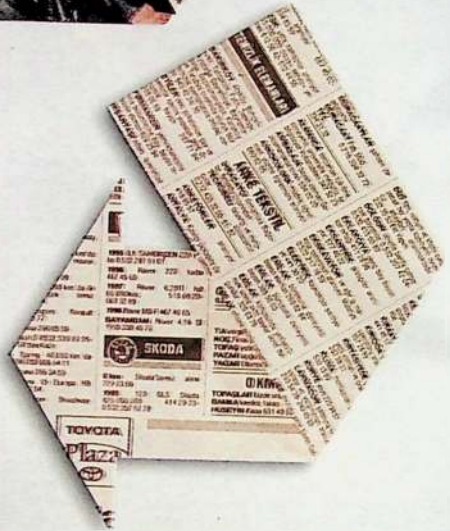
Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Prof. Dr. T. Güngör Uras

**Genel Yayın Yönetmeni
MUSTAFA BARIŞ**

BU SAYIDA

Dr. Şevket Sayılğan Uluslararası Finansal Entegrasyon Süreci ve Ekonomik Sonuçları	3
Doç. Dr. Mehmet Bolak Sermaye Piyasası	17
Prof. Dr. Coşkun Can Aktan Yolsuzluklar Üzerine Bazı Gerçekler	25
Ekonomik Göstergeler (İç)	30
Ufuk Selen Osmanlı ve Türkiye Borçlanma Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme	31
Yrd. Doç. Dr. Nihat Aydeniz Esnek Üretim Sistemlerinde Üretim Hattının Dengelenmesinde İşlem Sıralama Problemlerinin, Kıt Kaynakların Verimli Kullanımı Açısından İncelenmesi	43
Yrd. Doç. Dr. Sefer Gümüş Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaretini ve İhracatımızın Arttırılmasına Yönelik Önlemler ..	53
Ekonomik Göstergeler (Dış)	63
Abone Formu	64

İdare Yeri: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sok. No. 6/2: 34100 Sultanahmet - İstanbul • Tel: (0212) 518 17 32 • Faks: (0212) 518 66 43 Yazışma: P.K. 769: 80005 Karaköy - İstanbul • Açıklama: Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler, yazarlarına aittir • 1999 Yıllık Abone (KDV dahil): 9.000.000 TL, Öğrenciler: 6.300.000 TL • Banka Hesap Numaraları (İstanbul): Akbank Nişanca Şubesi 104469-5, İş Bankası Çağaloğlu Şubesi 256319, Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768, T. Ticaret Bankası Nuruosmaniye Şubesi 21345 • Baskı: Kurtiş Matbaacılık, Telefon: 518 11 28 • Cilt: Dostlar Ciltleri, Tel: 526 59 24 • Baskı Tarihi: 10 Aralık 1998 • Genel Dağıtım: Yaysat •

Yüzde yüz geri dönüş-üm!

'98 yılı Şubat ayında Arthur Andersen tarafından 20 ajans nezdinde yapılan araştırmaya göre, reklamcıların medya planı yaparken ilk tercihleri Hürriyet. Çünkü "**Hürriyet verilen ilanı en çok satışla sonuçlandıran gazete**". Yani, geri dönüşü en yüksek gazete. Hürriyet'te sözler uçmuyor, tam elli yıldır etkili reklam mesajları olarak hedef kitleye ulaşıyor!

Hürriyet

Görüşler

Dr. ŞEVKET SAYILGAN

Uluslararası Finansal Entegrasyon Süreci ve Ekonomik Sonuçları

Finansal entegrasyon ve finansal liberalizasyon, genellikle hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı, ya da önemli ölçüde gevşettiği "Deregülasyon" uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirilir. Bu görüşü savunanlar, dünyanın bir çok ülkesinde 1970'lerin sonlarıyla, 1990'ların başları arasında yer alan zaman diliminde, finansal yapılar üzerindeki resmi denetimlerin zayıflamasının, uluslararası sermaye akımları ve uluslararası finans piyasaları üzerinde yarattığı uyarıcı etkiye dikkat çekmektedir.

Deregülasyon hiç kuşkusuz böyle bir rol oynamıştır. Faiz oranları ve kredi tavanlarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, bankaların hisse senedi

işlemlerine serbesti getirilmesi, tahvil ihracına konmuş sınırlamaların iptali, çeşitli bankacılık işlemlerinden vergi ve harçların alınmasına son verilmesi ve özellikle kambiyo rejimlerinde yapılan değişikliklerle uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bu bağlamda büyük önem taşımaktadır.

Ancak deregülasyonun, finansal liberalizasyonun bir nedeni olduğu kadar, sonucu da olduğu göz ardı edilmemelidir. Şöyle ki 1950'lerin ve 1960'ların finansal yapıları, büyük ölçüde resmi denetimin biçimlendirdiği yapıları ve bunlar 1970'lere gelindiğinde, genişleyen ve çeşitlenen finansman ihtiyacını karşılayamaz ve Euro Piyasalarla rekabet edemez duruma gelmişti. Dolayısıyla sistemin di-

namikleri, finansal işlemlerin eskiden çizilmiş sınırları aşmasına, çoğu kez bunu gerçekleşmesini sağlayacak yeni finansal araçlar ve yeni yöntemler geliştirmesine yol açmıştır.

Bu konuda çok sayıda örnek vermek mümkündür. Başlıbaşına Euro piyasaların doğuşu bile buna örnektir. ABD bankacılık sistemine ilişkin (Regulation Q) olarak bilinen düzenlemeler, Amerikan bankalarının verebileceği faiz hadlerine tavan getirerek ve çok kısa vadeli mevduata faiz ödemesini yasaklayarak, Batı Avrupa'da bir Euro-dolar piyasasının gelişmesini kolaylaştırmıştır. Aynı şey, ABD'nin 1963 yılında, ABD piyasasına sunulan yabancı tahvillere koyduğu "Faiz Eşitleme Vergisi" için de geçerlidir. Söz konusu vergi, ABD'den sermaye çıkışını engellemeyi amaçlıyordu. Oysa tam tersi bir sonuç vermiş ve Euro-bond Piyasası'nın güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

1950'lerin ve 1960'ların ulusal finans piyasalarının ana özelliği kısımlara ayrılmış olmasıydı. Bazan gelecek, bazan da kamu müdahaleleri sonucunda, bu piyasalarda hangi finansal kurumun hangi işi yapacağı, ya da belli bir finansal işlemin nerede yapılacağı belirlenmişti. Bu statünün, kaynak yönünden avantajlı kurumlar lehine yarattığı tekelci, oligopolcü eğilimlere karşı regülatör devlet, başta faiz haddi ve kredi kontrolleri olmak üzere çeşitli araçlarla mücadele etmeye çalıştı. Bunun sonucunda finans sektöründe fiyatlar, bilgi taşıma işlevini yerine getirir olmaktan uzaklaştı. Finansal piyasalardaki borç-

lu-alacaklı ilişkilerinin düzenlemesi de, özel ekspertiz ve özel mali istihbarat birimlerinin işlevi haline geldi. Hiç kuşkusuz bu tür bir finansal yapı, dış rekabete karşı korunmada ayakta kalmazdı. Kambiyo rejimlerinde konmuş olan sermaye kontrolleri işte bu görevi yerine getirdi.

Regülasyona dayanan eski finansal yapı, 1970'lerde, dalgali döviz kuru sistemine geçiş, faiz hadlerinin yükselmesi, dış ticaretin finansmanının önem kazanması gibi etkenlere bağlı olarak zorlamaya başladı. Sistemin yarattığı fiyat çarpıklıkları kıtlıklara yol açıyor ve yeni kazanç olanakları doğuruyordu. Sistem içten içe zayıflıyor ve çöküyordu. Bir dizi yeni finansal aracın gelişmesi bu süreci hızlandırdı. Anılan finansal araçlar arasında, değişken faizli krediler, değişken faizli tahviller, hisse senedi konvertibl bonolar, opsiyon tahvilleri, trans ihraçları ile kur riskine karşı korunma amacıyla geliştirilen futures, options ve swap işlemleri sayılabilir.

Bu gelişmeler sonucunda, regülasyonun yoğun olduğu ülkelerde, Euro piyasalar karşısında rekabet gücü azalan finans kesiminde, regülasyon kaldırılması doğrultusunda lobi faaliyetine başlandı. Hükümetler 1970'lerin sonlarından itibaren, ulusal finans sistemleri üzerindeki denetimleri kaldırmaya başladılar. Gelişmiş ülkelerin yanında gelişmekte olan ülkeleri de içine alan bu süreç, 1980'lerde hatta 1990'larda dahi sürüyor.

Önceleri mevzuat kısıtlamalarını

aşmak için kullanılan yeni mali tekniklerin, 1980'den sonraki piyasa patlamasında dünya çapındaki deregülasyonun büyük etkisi olmuştur.

Bankaların önemli ölçüde sanayi ile ilişkide olduğu Japonya'da bir grup firma üzerinde araştırma yapılmıştır. Firmaların deregülasyonlar öncesi ve sonrası dönemlerde bankalarla olan ilişkileri incelenmiştir. Firmaların tümü, deregülasyonlardan önce bankalarla sıkı bağlarla çalışmış deregülasyonlarla birçok firmaya daha önce kısıtlanmış sermaye piyasasından fonlama imkanı sağlanmıştır. Deregülasyon öncesi (1977-1982) dönemde bu firmaların yatırımlarının likiditelerine duyarlı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Deregülasyonun etkisinin hissedilmeye başladığı 1983 yılından sonraki dönemde, birtakım firmaların banka borçlanmalarını önemli ölçüde azalttığı ve doğrudan sermaye piyasası finansmanını arttırdığı görülmüştür. Önceki dönemde, yatırımları likiditelerine bağlı olmayan firmaların sonraki dönemde nakit akışına yatırımların güçlü duyarlılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Aksine banka ile ilişkilerini devam ettiren firmalardan, her iki dönemde de (deregülasyondan önce ve sonra) yatırımların nakit akışına duyarlılığı görülmemiştir.

Deregülasyon sürecinde gözlenen eğilimlerden birisi de bankacılık hizmetlerinin serbestleştirilmesi ile yerleşme ve hizmet sunma serbestilerine ilişkindir. Burada önemli bir nokta, yerleşme ve hizmet sunma

(veya hizmetlerin serbest dolaşımı) serbestileri arasında yapılması gerekli ayrımdır. Merkezin bulunduğu ülke denetimi ile ilgili olarak şubeler için hizmet sunma serbestisi, yeni kurulan yabancı bankalara ise yerleşme serbestisi çerçevesinde farklı yasalar uygulanmaktadır.

Roma Antlaşmasının 52. maddesi yerleşme serbestisini, 59. maddesi ise hizmet sunma serbestisini düzenlemektedir. Böylece bir faaliyetin tanımlanmasına göre yasal çerçeve değişmektedir. Fakat, hizmet kavramının veya hizmet sektörü faaliyetlerinin özellikleri (hizmet sunan ve sunulanın (tüketici) bulunduğu yerin veya mekansal ilişkinin durumunun değişkenliği), bu ayrımın her zaman kolay bir şekilde yapılmasını engellemektedir.

Deregülasyon politikasının sonucu olarak bankacılık sektöründe ortaya çıkan gelişmelerden bir diğeri de rekabet ve yoğunlaşmaların artmasıdır. Deregülasyon politikası neticesinde, rekabeti artırmaya yönelik piyasa mekanizmasını güçlendiren önlemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Faiz oranları ve hizmetlerin fiyatlandırılmasını serbest bırakarak ve anlaşmaları engelleyerek fiyat rekabetinin yayılması,

Uzmanlaşma yerine çeşitlendirmeyi (Diversification) teşvik ederek, ulusal ve uluslararası planda şube ağının genişlemesi önündeki engelleri kaldırarak piyasanın değişik dallarında rekabet eden işletme sayısının arttırması,

Yeni aktif ve pasif yönetimi araçlarını zenginleştirerek yatırımcıların ve ödünç alanların seçeneklerinin çoğaltılması,

Mali piyasalarda daha iyi haber ve bilgi akışına dayalı şeffaflık (transparency) koşullarının sağlanması,

Birleşme ve sermaye katılımı yoluyla oluşacak yoğunlaşmalara karşı rekabeti engellemesi için önlemler alınması.

Yasal düzenlemeden başka, bankalararası rekabeti, sektöre özgü güçler belirlemektedir. Piyasadaki rekabetin yoğunluğu, lider bir banka işletmesinin varlığına, sektörün büyümesine, ürün ve hizmet farklılaştırılmasına sektör kültürüne ve stratejik karar alanlarına... bağlıdır.

Banka sektöründe yoğunlaşma olgusunun geçtiğimiz dönemlerde yeni yeni önem kazandığının gözlemlemek mümkündür. Fiyatların denetlendiği dönemlerde rekabet zayıf kalmış veya kalite konusunda veya denetleme dışı alanlarda sözkonusu olabilmıştır (şube açma yarışı gibi).

Dolayısıyla, genelde yoğunlaşma ile fiyatların etkilenmesi durumuna rastlanmamıştır. Ayrıca birleşme veya devralma konusundaki kamu denetiminin rolünü de vurgulamak gerekir. Denetim olmaksızın serbestleştirme nin yoğunlaşma yolunda bir eğilim yarattığı şimdiden görülmektedir. Burada kamu otoritelerinin büyük bankalara bakışında olumlu bir değişimin olduğunu gözlemlemek mümkün-

dür. Bu değişimin başlıca nedenleri şunlardır:

– Büyük bankalarının teknolojik alt yapıya dayanarak yenilik, kalite artışı ve modernizasyon getirimleri,

– Büyük bankaların uluslararası işlemlerde ve uluslararası rekabet karşısında avantajlara sahip olmaları,

– Sektörde ölçek ekonomilerinin önemli olmayışı,

– Sektöre yeni giriş tehdidinin geçerli kalması (küçük uzmanlaşmış bankalar başarılı olabilmektedirler). Bankacılıkta optimum ölçek düşük bir düzeyde kalmakta ve küçük ancak verimli, etkin ve yeni finansal enstrüman ve teknikleri kullanan bankalar lehine bir durumu yansıtmaktadır.

Diğer önemli bir nokta da bankacılıkta "alan ekonomileri" (economies of scope)'nin varlığıdır. Bankacılıkta alan ekonomileri sağlayan, birlikte veya ortak üretim (Joint production) konuları arasında mevduat-kredi, kredi-bankalararası işlemler, menkul kıymetler bankalararası işlemler gibi faaliyet gruplarını sıralayabiliriz. Böylece bankalar şu faaliyetleri birlikte üretmekten avantaj elde etmektedirler. Müşteri kredileri ve bankalararası krediler, bilanço dışı işlemler ve menkul kıymet işlemleri tüketici kredileri ve işletme kredileri.

Deregülasyon süreci bankacılıkta gerek ulusal gerekse uluslararası alanda, yukarıda ayrıntılı açıklanmaya çalışılan etkilere neden oldu. Diğer ülkelerde yaşanan deregülasyon süreci, Türkiye'de de gözlenmiştir. 1980'li

yıllardan itibaren ekonomide dışa açık bir yapıya kavuşma, dış dünya ile entegrasyon amacına yönelik olarak bir liberalizasyon süreci yaşanmıştır. Liberalleşme ve yabancı sermaye teşvikleri vb. gibi politikalar neticesinde, diğer ülkelerde de gözleendiği şekilde, kısıtlayıcı yasal düzenlemelerin kaldırılmaya veya hafifletilmeye çalışıldığı bir deregülasyon süreci söz konusu olmuştur. Deregülasyon sürecindeki yerleşme ve hizmet sunma serbestiyeti ülkemizde de gözlenmiş, özellikle 1980 yılından itibaren yabancı sermaye ve yabancı banka girişi önemli artış göstermiştir. Yerleşme ve Hizmet sunma serbestiyesine bağlı olarak rekabet artmış, ayrıca uluslararası bankacılık faaliyetleri, bankacılık piyasasının etkinlik ve verimliliği ile rekabet düzeyi bundan pozitif yönde etkilenmiştir.

Hizmet sektöründeki yenilik ve mali enstrümanların çabucak kamusal mal niteliğine dönüşmesinden ve artan rekabetten hareketle, mali yenilikler, finansal çeşitlendirme (diversification) ve mali enstrümanların ortaya çıkışı büyük bir hız kazanmış ve sistemde büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Faiz oranlarına ve yabancı bankaların girişine yönelik kısıtlamaların kaldırılması, menkul kıymetleştirmenin bankalarda yaygınlaşması, uluslararası şube ağının genişlemesinin önündeki engellerin kaldırılması, yabancı ülkedeki şubelerin artışı, yabancı sermayenin teşviki, iletişim olanaklarının gelişmesi, otomasyondan ve elektronik transfer sistemlerinden yararlanma gibi gelişmeler, Deregü-

lasyon sonucu ortaya çıkan gelişmeler içinde sayılabilir. Bu gelişmelere paralel olarak, bankacılık sektörünün, özellikle 1990'lı yıllarda uluslararası bankalarla rekabet olanağını çok az da olsa artırma şansını yakaladığı, hizmet ve sunulan üründe kalite ve standardizasyonu artırma sürecine girdiği söylenebilir.

Konumuz olan Finansal globalleşme ise 1980'lerden sonra dünya ekonomisinde gözlenen son eğilimlerden (Menkul kıymetleştirme, finansal yenilik-teknolojik gelişme, deregülasyon, globalleşme ve uluslararasılaşma) birisidir. Finansal globalleşme, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması ve uluslararası sermaye akımlarının ileri boyutları kazanması sürecidir. Gerçekte bu süreç Euro-para piyasalarının ortaya çıktığı 1950'li yıllara dayanmaktadır. 1980'li yıllar uluslararası özel finansal sermaye akımlarında gözlenen gelişme nedeniyle globalleşmenin altın dönemi olmuştur.

Özel uluslararası finansal akımların gelişmesi, uluslararası döviz piyasaları ve özel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla doğrudan bağlantılı olan Eurocurrency, Eurobond ve Uluslararası Hisse Senedi Piyasalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu piyasalar, fon arz ve talebinde bulunan değişik ülkelere ait firma, banka, kamu kurumu ve bireysel yatırımcıların biraraya geldiği piyasalardır. Bu karşılaşma doğrudan olduğu kadar çoğu kez dolaylı biçimde gerçekleşmektedir. Euro-para piyasasında döviz cinsinden bankalara yatan parala-

rın, döviz kredisi olarak kullanılması sözkonusu iken, Euro-tahvil Piyasalarında, bir ülke parası cinsinden çıkartılan tahvillerin, dış ülkelerde pazarlanması sözkonusudur. Uluslararası Hisse Senedi Piyasasında ise, hisse senetlerinin, çıkartıldıkları ülke sınırları dışında işlem görmesi sözkonusudur.

Finansal globalleşme sürecinin boyutları zaman içinde gözlenen gelişime paralel olarak büyük bir artış göstermiştir.

1986 yılında, 1.1 trilyon dolar şeklinde ihraç tutarı görünüm arzeden yeni finansal tekniklerden options, future ve swap'ların toplam stok değeri 1991 yılında 6.9 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası tahvil ihraç tutarı 1982'de 259 milyar dolar iken 1.65 trilyon dolara yükselmiştir. 1980'de uluslararası banka kredileri (sınır ötesi verilen borçlar ve iç piyasada döviz cinsinden kullanılan krediler) 324 milyar dolar iken, bu tutar 1991'de 7.5 trilyon dolara çıkmıştır. 1970-1988 yılları arasında yabancıların sahip olduğu ABD hükümet bonolarının oranı % 7'den % 17.2'ye çıkmıştır. Almanya'da yabancıların resmi borç içindeki payı 1974-1988 arası dönemde % 5'den % 34'e yükselmiştir. Dünya piyasalarındaki döviz hacmi günde yaklaşık 900 milyar dolardır. Yabancılarca gerçekleştirilen tahvil işlemlerinin ABD GSMH içindeki payı önemli oranda artış göstererek, 1970 yılında % 3, 1980 yılında % 9 ve 1990 yılında ise % 93'e ulaşmıştır. ABD, Japonya, B. Almanya ve Fransa orijinli özel doğ-

rudan yatırım tutarı ise artış gösterek 1986 yılında 61 milyar dolar iken 1990 yılında 156 milyar dolara ulaşmıştır.

Örneklerden de görüldüğü gibi, uluslararası sermaye akımları genişledikçe finansla globalleşme sürecinin hızı ve boyutları da artmaktadır. 1980'lerde ivme kazanan finansal globalleşme sürecinde genelde birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde bulunan farklı etmenler rol oynamıştır. Bu etkenleri beş ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar, reel sektördeki ve dünya ticaretindeki gelişmeler, Finansal yenilik ve teknolojik gelişme, Finansal liberalizasyon, Menkul kıymetleştirme ve Dışsal-konjonktürel nedenlerdir.

Reel sektörde ve dünya ticaretindeki gelişmeler, genelde üretimin uluslararasılaşması, Çokuluslu Şirketlerin (ÇUŞ) doğrudan yatırımlarının önem kazanması ve dünya ticaretinin hızlı bir genişleme sürecine girmesiyle ilgilidir. ÇUŞ'ler çağdaş kapitalizmin grup dinamiğini oluşturarak globalleşmesinin endojen faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. ÇUŞ'ler ihracat artışında, üretken faaliyetlerin delokalizasyonundaki artışta, görevlerin uluslararası düzeyde dağılımında ve yapılanma sürecinin dünyada realize edilmesinde önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Çokuluslu girişimlerin % 55'i ABD, % 11'i Japonya, % 9.4'ü İngiltere ve % 4.7'si ise Almanya kökenli ve desteklidir. Bu dört ülke, dünya ekonomisi ve ufkunun temelini oluşturan ÇUŞ'ların % 80'inden fazlasını oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi ÇUŞ; II. Dünya Savaşı ertesinde gündeme gelen bir olgudur. Başlangıçta Amerikan özel dolaysız yatırımlarının daha çok Batı Avrupa'da öncülüğünü yapan ÇUŞ; zamanla diğer sanayileşmiş ülkelerde ve nihayet yeni sanayileşen ülkelerde ortaya çıkmıştır. 1970'lerin sonuna kadar ÇUŞ'in global yatırımları içinde ABD'nin payı % 50 dolayındayken, zamanla düşüş ve ÇUŞ'e ait olan özel doğrudan yatırımları ise 1980'lerden başlayarak kayda değer bir artış göstermiştir.

Takibeden kısımda da ayrıntılı değinileceği üzere, üretimin uluslararasılaşması ile ÇUŞ yatırımları ve firma içi ticaret arasında çok yakın bir ilişki vardır. Hammadde ve ara malı ticaretini kapsayan ve ÇUŞ ile ona bağlı şirketler arasında gerçekleşen firma içi ticaretin, ABD dış ticareti içindeki payı % 40'dır.

ÇUŞ yatırımları, 1960'lardan beri Euro piyasaları uluslararası bankacılığın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. ÇUŞ'ler, gerek işletme sermayesi, gerek dış ticaret ve gerekse sabit sermaye yatırımlarının finansmanında, Euro piyasalara artan ölçüde başvurmuşlardır. Bunun ana nedeni; rekabetçi özelliği ağır basan Euro piyasalarda faiz oranlarının baştan beri resmi otoriteler tarafından değil piyasada belirlenmesi, daha düşük olması, bu piyasaların ulusal ekonomik politikaların denetim alanı dışında kalması -örneğin Eurocurrency mevduatı için kanuni karşılık bulundurma zorunluluğu olmaması- ve bu piyasalarda işlem gören menkul değerlerin

fiyatlarının vergiye ve diğer kısıtlamalara tabi olmamasıdır. Euro piyasalarının sunduğu olanaklar, bu piyasaları ÇUŞ açısından çekici kılmıştır.

Dünya çapında dış ticaretin artması da finansal piyasaların öneminin artmasında ve gelişmesinde rol oynamıştır. Dünyada kullanılabilir gelirin arttığı ve bu artışın büyük bölümünün tüketim malları alımına ait olduğu görülmektedir. 1945 yılında 57 milyar dolar olan ticaret hacmi, günümüzde 3.6 trilyon dolar düzeyine ulaşmıştır.

Globalleşmeyi etkileyen hususlardan birisi de talep homojenizasyonu eğilimidir. ABD ve Avrupa hariç, dünya nüfusu önemli oranda artmış, yaş gruplarının da homojen olması itibarıyla bu insanların taleplerinde de homojenlik gözlenmiştir. Bu konuda Japonya'nın önde gelen uluslararası yöneticilik uzmanlarından Kenichi, "insanlar milliyetçilik ya da toprak değil, Lewis ve Sony istiyor. Tüketici artık dünya vatandaşı haline gelmiştir." diyerek, globalleşme eğilimine dikkati çekmiştir.

Kollektivist ekonomilerin dışa açılması ve 3. dünya ülkelerinde görülen sessiz devrim dünya pazarlarına ulaşımı kolaylaştırmıştır. Dünya ölçeğinde artan teknoloji ve haberleşme olanakları ve uluslararası rekabet, sanayileşmiş ülke üreticilerine yeni ihracat pazarları açma konusunda yeni teşvik getirmiştir. Gelişen ülkeler kendi sanayilerini kurarak sermaye ve teknoloji akışını teşvik etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede içinde, Uluslararası nitelikteki özel iktisadi işbirliği

kurulmuş (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Topluluğu, Avrupa Serbest Mübadele Birliği gibi) ve örgütlerinin oluşumu ve yardımı, ekonomi politikalarının esnekliğini ülkeler açısından sağlamış ve farklılıkları büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve birbirlerine olan bağlılıklarını arttırmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin gelişen ülkelerde yapacağı yatırım ve işbirliği ortamının geliştiği de görülmektedir. Bu gelişmeye yol açan faktörler arasında, Dünya Sağlık Teşkilatı, Dünya Bankası, IMF ve ILO gibi globalleşmenin dışsal faktörlerini oluşturan kuruluşların oluşum ve destek temininde, hammadde ve benzeri malların tedarikinde, mal ve hizmet pazarlamasının geliştirilmesinde, satışında, araştırma ve geliştirmede, uzun vadeli yatırımlarda, mali yatırımlarda, yeni fabrika kurulmasında ve üretimde işbirliğinin sağlanması gelmektedir.

Tüketicilerin homojenleştiği düşüncesinden hareketle, başlangıçta globalleşmenin, dünya ölçeğinde üretim dizaynı ve reklam stratejisi standardizasyonundan ibaret olduğu ileri sürülmüştür. Bu anlayışa göre mevcut mallar için pazar oluşturma ilkesi uygulama alanında zemin bulurken, globalleşmenin temeli, farklılaştırılmış pazarlama stratejisi üzerine kurulmuştur. Böylece, eşit olmayan gelir dağılımı ve farklı kültür yapıları yüzünden ortaya çıkan pazar bölümleri gözardı edilmiştir. Dünya ölçeğinde tek bir standart üretimin, büyük miktarlardaki harcamalardan kurtulmayı mümkün kılacağı ifade edilmiştir. Colgate Palmolive şirketinin Colgate dış

macununu 40'tan fazla ülkede pazarlayarak, üretim maliyetlerinden 1-2 milyon dolar tasarruf sağlaması örnek olarak gösterilebilir.

Ancak, her ülkedeki rekabetin diğer ülkelerdeki rekabetten ayrı olarak düşünülmesi gerçeği, pekçok firmanın bu şekilde tanımlanan tek bir küresel pazar düşüncesini reddetmesine yol açtı. Sonuçta globalleşme olgusu, yumuşatılarak üretim dizaynı ve reklam stratejilerinde ülke özel ihtiyaçlarına uygun hale getirildi.

Neticede, globalleşmeden anlaşılması gereken global düşünüp yerel hareket etmektir. (Think globally fulfill locally) globalleşmedeki diğer belirleyiciler arasında, kaynakların rasyonel kullanımı, ekonomik bağımlılık, kişinin ve özelin ön plana çıkarılması, çeşidin artması ve sunum alanının genişlemesi sayılabilir.

Globalleşme sürecinde üretimden kaynaklanan gelişmeler sonucunda, yerel pazarların kültürel, ekonomik ve sosyal-coğrafi özellikleri doğrultusunda ürün çeşidi ve çeşit ekonomisi ağırlık kazanmıştır. Bu durumda globalleşmeyi esnek arz ve talebin hakim olduğu bir sistem haline getirmiş ve üretim sisteminde değişimlere yol açmıştır.

Böylece, eskinin seri ve yığınsal üretimi tarzı ile dikey entegrasyon ve katı üretim sistemleri yerini global ekonominin üç temel taşına bırakmıştır. Bunlar, sipariş yığınsal üretimi, yatay entegrasyonu ve esnek üretim sistemleridir.

Konuya üretim açısından bakıldığında, 1970'li yıllarda Japon otomotiv endüstrisinin Amerikan pazarlarına girmek için uyguladığı strateji, global politikaların temelini oluşturmuştur. 1920'lerde ABD'nin Ford T modeli ile geliştirdiği yığınsal üretim metodu, yerini, 1970'li yıllardan itibaren başta Toyota Japon otomobil üreticilerinin geliştirdikleri yığınsal özel sipariş (agile production) metoduna bıraktı. Amaç, tüketici eğilimi istikrarsız ve hızla değişen pazara ayak uydurmak amacıyla üretim hattını daha esnek ölçeğinde gerçekleştirecek işbirliklerine ve yatırımlara yönelinmiştir.

Tüketicilerin aynı yaşam biçimine yönelmeleri ve aynı ürünlere mümkün olan en iyi kalite ve fiyatla sahip olma isteği, bunu karşılamakta global ölçekte yetersiz kalan firmaları birleştirmeye itmektedir.

Bu gelişmeler neticesinde de, ulusal ve yerel nitelikte kalan pazarlar, dünya markalarının kolayca işgal edilebilmektedir. Sözkonusu dünya markalarıyla tescilli çokuluslu şirketlerin dünya arz ve talebi üzerinde önlenemez bir oligopol oluşturmaları, global paylaşımı, uluslarüstü işletme kanalları vasıtasıyla zenginliklerin çıkarıldığı, yeniden değerlendirildiği, üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği serbest rekabet esasına dayalı bir sistem haline getirmektedir.

Bu haliyle globalleşme; ulusal pazarları ve yerel ölçükleri reddederek, dünya ölçeğinde tek pazar düşüncesini gerçekleştirme misyonunu üstlenir. Dünya ticaretinin gösterdiği

hızlı genişleme de, uluslararası finansal piyasaların önemini arttırmıştır. Örneğin dünya üretimi 1965-80 döneminde yılda ortalama % 4.0; 1980-90 döneminde % 3.2 oranında artarken, bu oranlar aynı dönemde dünya açısından % 6.6 ve % 4.3 olarak gerçekleşmiştir.

Teknolojik devrimi finans piyasalarında maliyetlerin düşmesini sağlayarak, yatırımcıların yeni alanlara girmelerini kolaylaştırmıştır. Teknolojik devrim öncelikle 24 saat işlem yapabilmesini mümkün kılan bir iletişim ağını ortaya çıkarmıştır. Bu ağ sayesinde dünyanın en büyük finans merkezleri olan New York-Londra-Tokyo üçgeninde mali işlemler kesintisiz olarak yapılabilir hale gelmiştir.

Bu gelişmenin en önemli sonuçlarından biri, gerek kurumsal, gerekse bireysel yatırımcıların dış piyasalarda geniş bir yelpaze içinde risk çeşitlendirmesi yapabilecekleri yatırım portföylerinin oluşabilmesidir. Kuşkusuz ucuz bilgisayar gücünün finans piyasalarına girmesi, bilgi işlem sürecini kısaltarak, yatırım fonlarının akışkanlığını büyük ölçüde artırmış ve bir dizi yeni finansal ürünün yaratılmasını sağlamıştır. Bilgisayar teknolojisi kullanımının yaygınlaşması, bireylerin yatırım portföylerinin yönetilmelerini de kolaylaştırmıştır.

Globalleşmeye yol açan faktörlerden biriside "finansal liberalizasyon"dur. Finansal liberalizasyon ulusal finans piyasalarını birbirinden ayıran setlerin yıkılmasında belirleyici rol oynamıştır. Finansal liberalizasyon, ge-

nellikle hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki resmi denetimlerin kaldırılması ya da gevşetilmesi ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılması sürecini tanımlar.

Finansal liberalizasyon, genellikle hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı, ya da önemli ölçüde gevşettiği "deregülasyon" uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirilir. Bu görüşü savunanlar, dünyanın bir çok ülkesinde 1970'lerin sonlarıyla, 1990'ların başları arasında yer alan zaman diliminde, finansal yapılar üzerindeki resmi denetimlerin zayıflamasının, uluslararası sermaye akımları ve uluslararası finans piyasaları üzerinde yarattığı uyarıcı etkiye dikkat çekmektedir.

Bankacılık alanındaki globalleşme, 1980'li yıllardan sonraki libelleşme hareketleri ile başlamıştır. Euro-Currency marketi ile ulusal piyasalar arasında hızlı bir entegrasyona girilmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi yani sermayenin serbest dolaşımı, liberalleşmenin zorunlu gereği olarak ortaya çıkan en önemli etken olmuştur. Fonların uluslararası transferlerindeki kısıtlamalar önemli ölçüde kalkmıştır.

Japonya libelleşmenin çok başarılı bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca İngiltere'de de 1980'li yılların başında yaşanan deregülasyonu da ikinci bir etken olarak sayabiliriz. Japonya'daki liberalleşme kararları 1984 ve 1985 uluslararası sermaye akımlarına uyacak şekilde alınmış ve

finansal piyasalarla büyük bir entegrasyon sayesinde yabancıların yerli ülke bonolarının alımındaki ve para piyasası enstrümanlarına olan yatırımlarındaki sınırlamalar kaldırılmıştır.

1985'lerin başlarından 1986'ya gelindiğinde Euro Currency piyasasındaki Euro Depositler 200 milyar dolardan 2,3 trilyon dolara ulaşmıştır ve bu paranın çok büyük bir kısmı likiditedir. Bu piyasada işlem yapan yabancı bankaların kasasında bulunmaktadır.

Türk banka sistemi hem endüstriyel organizasyon hem de uluslararası finansman konularında son derece yetersiz bir düzeyde bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni iktisadi ve hukuki faktörlerdeki gelişmelerdir. Uzun süre kapalı bir yapı içinde gelişen bankacılık sektörü, doğal olarak bu özelliği kazanmıştır.

Dışa açılmayı kolaylaştırmak amacıyla, gerekli düzenlemeler ve yapı değişikliklerinin sağlanması ve düzeyinin artırılması ihmal edilmemelidir. Çünkü, bankacılık sisteminin dışa açılmasının yaratacağı olumlu etkiler son derece açıktır. Öte yandan, bu fonksiyonu yabancı ve ulusal bankaların üstlenmesi arasında büyük farklılıklar vardır.

Düzenleme sürecinin en önemli faktörü zamandır. Bununla beraber, kısa dönemde yapılabilecek değişiklikler, hem uzun dönemli gelişmelerin yönlendirilmesine hem de şu andaki ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olmalıdır.

Örneğin, serbest olanın bugün yasaklandığı veya sınırlandırıldığı, ya-rın tekrar serbest bırakıldığı veya bir başka esasa bağlandığı bir hukuki düzenlemeler kümesine bağlı olarak, dışa açık ekonomik ilişkilerin gelişmesini beklemek son derece güçtür. Bu nedenle, ekonomi hukukuyla ilgili politikalara istikrarlı bir özellik kazandırılmalıdır. Bankacılığın dışa açılmasını etkileyebilecek Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile Bankalar Kanunu vb.lerinde uygun değişikliklerin yapılması gereklidir. Bunun yanında, Merkez Bankasının Türk bankalarının pasiflerini garanti etmesi de, Türk bankalarının uluslararası kredibilitesini arttırabilir. Bu desteğin bankaların denetim ve kontrolünü de beraberinde getirmesi gerektiği gözden kaçırılmamalıdır.

Reel faktörlerle daha yakın ilişki içinde olan, Türk lirasının uzun vadede aktif olarak konvertibi olmasını sağlayıcı düzenlemelerde yapılmalıdır. Bu değişiklik Türk endüstrisinin dışa açılmasına bağlı olduğundan, Türk bankacılığının da dışa açılmasını kolaylaştıracaktır. Özellikle, ihracatın hem üretim hem de pazarlama aşamalarında farklılaştırılarak artırılması, bankacılığın dışa açılmasında önemli bir taban sağlamaktadır. Bu konuda, dış müteahhitlik hizmetleri bankacılığın dışa açılması açısından büyük öneme haizdir. Çünkü, daha önce kurulmuş hesap ilişkilerinin korunması, potansiyel iş alanlarına yönelme imkanı sağlaması nedeniyle, bankalar bu sektörü izleyerek dışarıya açılmak zorundadır. Bu nedenle, ihraca-

tın ve dış müteahhitlik hizmetlerinin artışına yönelik politikalar dolaylı olarak bankaların dışa açılmasına yönelik politikalar olarak ele alınabilir.

Bunun yanında, Türk bankalarının mali güçlerinin, maliyet yapılarının, teknik özelliklerini ve yönetim anlayışının uluslararası standartlara yaklaştırılması da dışa açılmayı kolaylaştıracaktır. Bu nedenle, sermaye artışı, kaliteli eleman kullanılması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi gibi faktörler son derece önemlidir. Böylece, uluslararası işlemlere yönelmede gerekli olan kârlılık, güven ve müşteriye etkin bir hizmet sunma prensipleri gerçekleştirilebilir.

Türk banka sisteminin dışa açılmasına coğrafi alan olarak, ihracat ve dış müteahhitlik hizmetlerinin yoğun olduğu bölge veya ülkeler tercih edilmeli ve teşvik edilmelidir. Müteakabiliyet prensibi ve bazı ayrıcalıkların konulması bu gelişmeyi hızlandırabilir. Bunun yanında, Türk işçilerin bulunduğu yabancı ülkelerde de benzer uygulamalara yönelinebilir.

Türk bankaları ortak olarak veya devlet desteğinde belli uluslararası bankacılık örgütleri oluşturarak, uluslararası finansal piyasalara yönelebilir. Bu düzenlemeler atak bir davranışa içerebileceği gibi, savunmacı anlayışa dayalı olarakta uygulamaya konulabilir.

Ekonomik kalkınma veya gelişme sadece bir bankacılık olayı olmadığından, gerekli kaynak tabanı ve reel şartlar oluşturulmazsa bankacılık sadece ekonomik rantların toplanma-

sı fonksiyonunu üstlenmeye yöneliktir. Çünkü, uluslarüstü bankacılık endüstrisi içinde doğrudan yer almayı, dolaylı bağlantılarla faaliyette bulunmak, bu tür gelişmeyi adeta zorlu hale getirecektir.

Ülkemizde faaliyette bulunan yabancı bankalar, ulusal bankalardan farklı olarak, kaynaklarının belli bir bölümünü ekonominin öncelikli sektörlerine ayırmak zorunda olmadığı; faaliyetlerinin münhasıran büyük iş merkezlerine yönelik olması ve bunun sonucu olarak hiçbir kamu hizmetini üstlenmemesi; mevduat yapılarının ulusal bankalara kıyasla çok daha likit olması, vadeli mevduat tutmaması veya çok az tutması nedeniyle kaynak maliyetlerinin düşüklüğü; şube, büro ve personel sayısının azlığı nedeniyle işletme giderlerinin düşük olması, kalifiye personel istihdam etmesi ve otomasyondan büyük ölçüde yararlanması sonucu daha etkin bir işletme yapısına sahip olması nedeniyle son yıllara kadar ulusal bankalardan çok daha kârlı çalışmışlardır.

Bu avantajları sayesinde, gerektiğinde mevcut geniş yetkilerini de kullanarak kâr marjlarını düşürebilmekte, böylelikle daha düşük kredi faizi uygulayabilmektedir. Bu durumun yol açtığı rekabet ortamı, kısa vadede Türk bankalarını bazı sorunlarla karşı karşıya bırakmakla birlikte; rasyonel çalışmayı süratlendirmesi nedeniyle, uzun vadede bankacılık sistemi ve ekonomimiz açısından sağlıklı ve yararlı olmuştur.

Sektörün temel bankacılık büyüklükleri itibarıyla yarısının kamu bankalarının elinde bulunduğu bir ortamda liberal bankacılık ve rekabet ortamından söz etmek tam olarak gerçekleri yansıtmamaktadır. Bu nedenle kamu bankalarının bir ya da en fazla ikisi dışında kalanların özelleştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin coğrafi bakımdan uygun konumu değerlendirebildiği takdirde, bir finans merkezi olması kaçınılmazdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan yeni Cumhuriyetlere çok yakın, Orta Doğu ve Balkanların içinde yer alan bir Türkiye bu bölgeye yönelik kaynakların kendi üzerinden aktarılmasını sağlamalıdır.

Bankaların kullanılabilir kaynağını önemli ölçüde düşüren ve maliyetleri yükselten yasal yükümlülüklerin Merkez Bankası'nca bankaların durumları ve AT ülkelerindeki uygulamalar dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir.

Ülkemizde henüz uygulanmayan rating (derecelendirme) işlemlerinin başlatılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Uluslararası rating kuruluşlarının da faaliyet göstermesinin sağlanması ve katılımlarıyla oluşturulacak bir rating sistemi sektör için iki yönlü önem taşımaktadır. İlk olarak sektörde yer alan bankaların rating işlemine tabi tutulmasıyla, taahhütlerini ne ölçüde yerine getirebilecekleri değerlendirilebilecektir. İkinci olarak rating kuruluşları kredi talep eden firmaların kredi riskini daha çabuk değer-

lendirerek bankalara kolaylık sağlayacaktır.

Son dönemde gerçekleştirilen varlığa dayalı menkul kıymet gibi bankalara kaynak sağlayıcı yeni enstrümanlara olanak tanınmalıdır. Bu konuda bankalar için en uygun araçlardan biri yasal kesintileri olmayan tahvil çıkarımına izin verilmesidir.

Uluslararası piyasalarda bankaların faaliyet gösterebilmeleri için kur ve faiz risklerinden korunmalarını sağlayacak Futures vb. piyasaların oluşturulması ve arzu edilen seviyede gelişiminin desteklenmesi gerekmektedir.

Bankalar tarafından mali yapının güçlüğünde temel unsur olan sermayenin artırılmasına önem verilmelidir. Özellikle son düzenlemeler doğrultusunda getirilen yeni sermaye yeterliliği esaslarının yerine getirilmesi titizlikle kontrol edilmelidir.

Kamu bankalarının özelleştirilmesi yanısıra mali yapının güçlenmesinde önemli bir unsur olan halka açılma işlemlerine özel bankalarca önem verilmesi gerekmektedir.

Türk bankacılığının amacı uluslararası rekabete açılmaksa bankaların hem daha büyük ve hem de daha güçlü olmaları gerekir. Bunu sağlayacak olan uygulama ise bankaların birleşmeleridir. Özellikle özel ve küçük ölçekli bankaların birleşme yoluna gitmeleri gerekmektedir. Ayrıca küçük kamu bankalarının sistemde yer alan özel bankalarla birleştirilmesi ya

da satın alınmalarını sağlayacak teşvikler geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- 1- Ongun Tuba, "Finansal Golballeşme", Ekonomik Yaklaşım, G. Ü. İİBF, İktisat Bölümü, Cilt 4, Sayı 9, 1993, s. 38-39.
- 2- Irwing Friedman, The World Dilemma Managing Country Risk, Council of International Banking Studies, 1991, s. 192.
- 3- M. Erdem, Avrupa İç Pazarı ve Türk Bankacılık Sistemi Sorunlar ve Öneriler, TBB, 1993, s. 210.
- 4- Z. Brooke, The Strategy of Multinational Enterprise, Longman, 1980, s. 86.
- 5- Friedman, a.g.e., s. 224.
- 6- Kerchi Ohmae, The Global Logic of Strategic Alliances, Harvard Business Review, March 1995, s. 17.
- 7- A.g.e., s. 23.
- 8- Melih Baş, "Globalleşmenin Dinamikleri", Denetim, Ocak 1996, s. 3.
- 9- Tezer Oçal, "Niçin Kimin İçin ne Nasıl Globalleşme", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 4, Sayı: 9, 1994, s. 5-6.
- 10- Arif Esin, Dünya Globalizasyon ve AT'nun Sanayi Politikası, İKVA, İstanbul, 1996, s. 43.
- 11- Robert Parry, "Major Trends in International Banking", Fed. Res. Bank of an Francisco Economic Review, Spring 1996, s. 15.
- 12- Esin a.g.e, s. 55.
- 13- Esin a.g.e, s. 60.
- 14- Ohmae, a.g.e., s. 43.
- 15- Baş, a.g.e., s. 31.
- 16- The Economist, 19.9.1995, s.3.
- 17- Oçal, a.g.m., s. 11.
- 18- Richard Daft, Global Strategy, The Dryden Press, 1994, s. 616.
- 19- The World Bank Report, 1995, s. 221.
- 20- F. Capie, Financial Crises and the World Banking System, St. Martin's Press, New York, 1988, s. 77.

Görüşler

NİHAL YILDIRIM MIZRAK

İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi

Yrd. Doç. Dr. KAMİL DURDU

İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi

İmalat Sanayiinin Üretim ve İstihdam Açısından Değerlendirilmesi (1950-1997 Dönemi İtibariyle)

1.GİRİŞ

Araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi;

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınma sanayileşme ile özdeş kılınmış ve sanayileşme bu ülkeler için ortak bir hedef olarak benimsenmiştir. 1950'li yıllardan itibaren bu amaca ulaşılmasında uygulanacak sanayileşme modeli üzerinde her ne kadar tüm ülkeler açısından tam bir görüş birliğine varılmamış olmakla birlikte, sanayileşme önemli ölçüde imalat sanayiine dayandırılmıştır.

Nitekim, Türkiye de dahil olmak üzere çoğu kalkınmakta olan ülkede sanayi sektörü içinde "imalat sanayii"

yüksek bir yüzde ile sanayiinin esasını oluşturmaktadır. Örneğin, ülkemizde imalat sanayiinin sektör içindeki payı 1970'li yılların başında % 90'ın üstünde seyrederken (örneğin, 1972'de % 93.1), bu durum 1980'li yılların başına kadar fazla değişmemiştir. DPT verilerine göre, 1980'de % 89 olan bu rakam, 1984'de yaklaşık % 86, 1988'de % 85 olarak gerçekleşmiş ve 1990'lı yıllar boyunca da % 85 civarında istikrar kazanmıştır. Bu rakamlar bize imalat sanayiinin sektör içindeki dominant yerini koruduğunu göstermektedir.

Sanayileşme alanında önemli mesafelerin katedildiği 1950 sonra-

Düzeltilme ve Özür: Geçen sayımızda (Kasım 1998) yer alan "İmalat Sanayiinin Üretim ve İstihdam Açısından Değerlendirilmesi (1950-1997 Dönemi İtibariyle)" başlıklı yazının ilk sayfası dizgi yanlışlığı nedeniyle hatalı olarak dizilmiştir. Doğrusu yukarıdaki gibidir. Bu yanlışlıktan dolayı yazının yazarından ve okurlarımızdan özür dileriz.

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

Istanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

Borsa Yine Seçim Derrinde

Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında sürekli kan kaybederek gerileyen borsa, Kasım ayında başını yukarıya kaldırmayı başarmış ve "30 Kasım 1998 Pazartesi" günü kapanış fiyatları itibariyle, İMKB Ulusal-100 indeksinin değeri 2.577,58 puana yükselmiş, Ekim ayı sonuna göre % 17.35 oranında değer kazanmıştır.

Kasım ayının ilk haftası, kısa süreli Cumhuriyet Bayramı tatilinin ardından borsaya dönen yatırımcıların, büyük çoğunluğu borsaya bir arada gelen 9 aylık kâr rakamlarıyla karşılaşmalarıyla başlamıştır. Yaşanan global kriz ortamı nedeniyle şirket kârlarının düşük geleceği beklenirken, başta bankalar olmak üzere, tahminlerin üzerinde kârlar gelmesi yatırımcılar tarafından son derece olumlu karşılanmıştır. Son aylarda borsada yaşanan düşüşlere paralel olarak, Yatırım Ortaklığı sektöründe kârların düşmesi normal bulunurken, Erdemir, Kepez Elektrik, Netaş gibi, beklentisi yüksek şirketlerin çok düşük kâr veya zarar getirmeleri sürpriz yaratmış, söz konusu hisselerin değer kaybına yol açmıştır.

Aynı hafta içinde açıklanan Ekim ayı enflasyon rakamlarının beklenen sınırlar içinde kalması ve Türkiye ekonomisi ile ilgili incelemelerini sürdüren İMF heyetinin ekonomik verilerden memnun olduklarını, Türkiye'de bankacılık sektörü başta olmak üzere, kriz ortamıyla iyi bir mücadele verilebildiğini açıklamaları da borsaya moral veren faktörler olmuş, indeksin 3000'e doğru yürümesi beklenmeye başlamıştır.

Kasım ayının ikinci haftasında, bütün beklentileri altüst eden bir gelişme yaşanmış, işadamı Korkmaz Yiğit tarafından doldurulmuş olup, Türkbank ihalesiyle ilgili bazı perde arkası gelişmelerin açıklandığı kasetin televizyon kanallarında

yayınlanmasıyla birlikte, Türkiye, bir gün önce akla bile gelmeyen bir gündemle karşı karşıya kalmıştır. Kasetin yayınlanmasının hemen ardından hükümetin istifası konuşulmaya başlanmış, muhalefet partileri bu konuda görüş birliğine varırken, koalisyonun küçük ortağı DTP de onlara katılmıştır. Salı akşamı yaşanan bu olayın ardından Çarşamba günü seansın açılışından üç dakika sonra borsa endeksi tabana ulaşmış, ikinci seansta da satışların devam etmesi üzerine borsanın günlük değer kaybı % 14.93'ü bulmuş ve borsa tarihinin rekorunu oluşturmuştur. Bu arada piyasa faiz oranları % 150'lere, dolar fiyatı da 295.000 liraya fırlamış, bir süredir iyi bir trend izlemekte olan piyasa göstergeleri tepetaklak oluvermiştir.

Piyasaların olumsuz seyri iki gün devam ettikten sonra, haftanın son gününde, Abdullah Öcalan'ın İtalya'da tutuklanmış olduğu haberi büyük bir heyecan yaratarak hükümet problemini unutturmuş, borsanın yükselmesine ve faizlerin gerilemesine yol açmıştır. Kasım ayının üçüncü haftasının bir diğer önemli olayı; Irak'ın Birleşmiş Milletler'in koşullarını kabul ederek silah denetçilerinin yeniden işbaşı yapmalarına izin vermesi olmuştur. Bu gelişme Amerika ve Avrupa borsalarıyla birlikte İKKB'yi de olumlu etkilemiş, ayrıca, Amerikan Merkez Bankası tarafından açıklanan yeni bir % 0.25 oranındaki faiz oranı indirimi de dünya borsalarının yükseliş havasını desteklemiştir. Hükümet hakkında gensoru verilmiş ve hükümetin düşmesinin hemen hemen kesinleşmiş olması bile borsayı pek sarsmamış, yatırımcıların bu gelişmeyi kabullenmiş ve gözlerini yeni hükümet formüllerine çevirmiş oldukları anlaşılmıştır.

Ayın son haftasında, hükümetin ve devlet bakanı Güneş Taner'in düşürülmesi gerçekleşmiş, uzun adeta sıkıntılı bir bekleyişin sona ermiş olmasını çözümleri karşılama ve yükselişe geçmiştir. Yatırımcıların beklentisi hükümet boşluğunun pek uzun sürmeyeceği ve Ecevit'in başbakanlığında bir DSP-ANAP-DYP koalisyonunun kurulabileceği şeklindedir. Böyle bir hükümet modeline piyasalar şimdiden güvenoyu vermiş gibi gözükmektedir. Zaten, geçmiş yıllarda yaşanan tecrübeler, ne şekilde olursa olsun, yeni hükümet kuruluşlarına borsanın olumlu tepki verdiği şeklindedir. Ancak bu olumlu tepki, hükümetlerin fiilen kurulmasının ardından pek uzun ömürlü olmamakta ve yatay seyir ağırlık kazanmaktadır. Dolayısıyla, önümüzdeki günlerde de borsada, hükümetin kurulmasına kadar bir canlılık, ardından ise bir durgunluk havası beklenmektedir.

Ekim ayındakinin aksine, Kasım ayında Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi indeksi Ulusal-100 indeksine nazaran daha iyi bir performans göstermiş, yine "30 Kasım 1998 Pazartesi" günü kapanış fiyatları itibarıyla dergimiz indeksi 703.595,71 puana ulaşmış ve Ekim ayın sonuna göre % 22.59 oranında yükselmiştir. İndeks kapsamındaki hisselerden 31'i değer kazanırken 8'i değer kaybetmiş, Erdemir hisseleri ise değerlerini korumuşlardır. Ayın en başarılı ve en başarısız hisseleri Tablo 1 ve 2'de gösterilmiştir. Eczacıbaşı Yatırım hisseleri ay içinde % 126.32 oranında artış kaydederek dikkat çekerken, kayıtlı sermaye sistemine geçeceği ve 1'e 38 bedelsiz hisse dağıtacağı açıklanan Petkim de önemli oranda değer kazanmış, ayın en çok değer kaybeden hissesi ise aylardır tahtası ka-

palı olan ve ayın son günlerinde serbest marjla yeniden tahtası açılan Metaş olmuştur.

Şirket Haberleri

Yılın sonlarına yaklaştığımız şu günlerde, şirketlerin sermaye artırım faaliyetleri de canlılığını korumaktadır. Kasım ayında 14 şirket sermaye artırımına gitmiş, bu şirketler, eski ve yeni sermaye tutarları, bedelli ve bedelsiz artırım oranlarıyla birlikte Tablo 3'de listelenmişlerdir. Tabloda yer alan şirketlerden Bayraklı Boya'da rüçhan hakları kullanılmış olup, hisseler "bedelsiz üzerinde" olarak işlem görmektedirler. Öte yandan, rüçhan hakları daha önce kullanılmış olan Edip İplik, Facto Finans ve Pimaş'da ay içinde, bedelsiz hisselerin dağıtımı yapılmıştır.

Borsanın Kasım ayında gösterdiği kıpırdanmaya rağmen hâlâ yeni şirketleri halka açılmaya teşvik etmekten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Ekim ayının ilk gününde borsada işlem görmeye başlamış olan Alfa Menkul Değerler hisseleri dışında son üç aydır, halka arz olayı gözlenmemektedir. Oysa, yılın ilk 8 ayında, halka yeni açılan şirket sayısı 19 olmuştur.

Tablo 1: Kasım Ayının En Başarılı Hisseleri

Dergimiz İndeksinde	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Eczacı Yat.	126.32	Petkim	88.46
Güney Bira	82.09	Eczacı İlaç	84.09
T. Garanti B.	55.00	Akçansa	49.33
Petrol Ofisi	51.72	Global M.D.	48.89
Yapı Kredi B.	41.17	Aygaz	47.25
Ege Bira	36.00	Akbank	45.88
Teletaş	35.71	Aksigorta	45.16
Arçelik	33.33	Enka Hol.	36.00
Kordsa	30.26	Anadolu Gıda	35.29
Pınar Süt	26.33	Tat Konserve	33.78
Migros	22.45	Finansbank	31.15

Tablo 2: Kasım Ayının En Başarısız Hisseleri

Dergimiz İndeksinde	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Good-Year	-15.79	Metaş	-43.67
Olmuksa	-15.28	Tofaş Oto Tic.	-25.11
Çelik Halat	-14.29	Raks El.	-23.68
Aktaş	-9.21	Sifaş	-19.30
Hektaş	-3.03	Nergis Hol.	-18.99
Gübre Fab.	-2.99	Köytaş	-18.92
Bolu Çim.	-1.27	Milliyet	-17.58
Izocam	-1.03	Net Turizm	-16.38
Erdemir	0	Medya Hol.	-15.00
		Milpa	-11.54
		Tofaş Oto Fab.	-11.11

Öte yandan, kayıtlı sermaye tavanı artırımları devam etmektedir. Kasım ayında SPK tarafından kayıtlı sermaye tavanı artırımları onaylanan 6 şirket, eski ve yeni kayıtlı sermaye tavanlarıyla birlikte Tablo 4'de gösterilmişlerdir. Yine ay içindeki ilginç bir gelişme de dev kamu kuruluşu Petkim'de, kayıtlı sermaye sistemine geçilmesine ve kayıtlı sermaye tavanının 120 trilyon lira olarak belirlenmesine karar verilmesi olmuştur. Yine şirketten yapılan açıklamaya göre, Petkim hissedarlarına, 1 hisse karşılığında 38 bedelsiz hisse dağıtımı yapılacak olması, hissenin fiyatının ay içinde önemli oranda artış göstermesine neden olmuştur.

Dokuz Aylık Kârlar

Her bilanço döneminde olduğu gibi, yine örnek kütleimizde yer alan şirketlerin net kârlarında, önceki döneme göre gözlenen artış oranları hesaplanmış ve Tablo 5'de gösterilmiştir. Tablonun ilk sütununda, şirketlerin 1997 yılı 9 aylık bilanço kârları, ikinci sütununda 1998 yılı 9 aylık bilanço kârları, üçüncü sütununda ise kârdaki büyüme oranı (KBO) değerleri yer almaktadır. KBO değerleri aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır.

Tablo 3: Kasım Ayında Sermaye Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Eski Ser.	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Ser.
Aygaz	2 500 000	—	—	2 500.000	100 00	5.000.000
Bayraklı	460 000	460.000	100.00	575.000	125.00	1.495.000
Doğusan	225 000	336.000	150 00	112.000	50.00	672.000
Esbank	12.500.000	25.300 000	202.40	7.200.000	57.60	45.000 000
Garanti B.	40.000.000	—	—	10.000 000	25.00	50.000.000
Global M.D.	3.500.000	—	—	5.250.000	150.00	8 750.000
İktisat Fin.	1.250.000	1.250.000	100.00	—	—	2.500.000
Kerevitaş	624.000	—	—	3.120.000	500.00	3 744.000
Park Teks.	1.200.000	—	—	1.200.000	100.00	2.400.000
Sevgi Sağlık	825.000	—	—	2.005.861	243.13	2.830.861
Tezsan	186.000	372.000	200.00	142.000	76.34	700.000
Tüpraş	29.900.800	22.425.600	75.00	22.425.600	75.00	74.752.000
Yaşarbank	15.955.000	9.325.000	58.44	1.720.000	10.78	27.000.000
Y.K.B.	107.518.978	—	—	25.804.555	24.00	133.323.532

Tablo 4: Kasım Ayında Kayıtlı Sermaye Tavanı Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Önceki Tavan	Yeni Tavan
Bağfaş	2.000.000	10.000.000
Bisas	400.000	2 400 000
Doğan Yayın	0	90.000.000
İdaş	0	2.000.000
İhlas Ev	0	5.000.000
Söktaş	1.000.000	8.000.000

TABLO 5: 9 AYLIK KÂR ARTIŞ ORANLARI

ŞİRKET	97/9	98/9	KBO	ŞİRKET	97/9	98/9	KBO
AKAL TEKS	1.382.474	556.492	-59,75	KAV	391.699	409.100	4,44
AKÇANSA	3.632.976	8.056.316	121,76	KENT GIDA	2.107.781	1.113.530	-47,17
AKSA	8.219.458	7.533.064	-8,35	KEPEZ ELEK	3.694.026	(384.653)	-110,41
AKSIGORTA	2.881.760	4.678.012	62,33	KOÇ HOLDING	10.208.464	19.129.743	87,39
AKTAŞ	2.957.593	4.828.301	63,25	KONYA ÇİM.	821.407	1.875.507	128,33
ALARKO HOL	954.114	1.590.403	66,69	KORDSA	3.184.022	2.159.554	-32,18
ANA CAM	101.862	152.903	50,11	KOYTAŞ	600.603	686.197	14,25
ANA GIDA	1.089.230	2.019.479	85,40	MAKİNA TAK	379.769	702.992	85,11
ANA ISUZU	3.210.603	4.443.301	38,39	MARDİN ÇİM.	737.515	1.802.695	144,43
ARÇELİK	11.960.823	18.295.461	52,96	MARMARİS M.O.	602.219	931.705	54,71
ARDEM	3.145.250	4.490.014	42,76	MARSHALL	2.187.408	1.360.194	-37,82
ASELSAN	1.255.669	2.118.442	68,71	METAŞ	(515.079)	(1.501.992)	-191,60
AYGAZ	2.549.380	5.291.683	107,57	MIGROS	1.916.322	7.776.743	305,82
BAGFAŞ	1.539.141	1.799.734	16,93	MİLLİYET G	1.161.675	2.325.745	100,21
BATIÇİM	4.151.726	3.287.978	-20,80	MİLLİYET PAZ	801.429	1.683.176	110,02
BEKOTEKNİK	3.131.943	3.662.602	16,94	MUDURNU	401.567	1.210.635	201,48
BOLU ÇİM.	1.700.187	2.217.688	30,44	NERGİS HOL	1.246.786	1.482.243	18,89
BOŞCH FREN	439.880	950.587	116,10	NET HOLDING	1.107.070	2.431.573	119,64
BOSSA	1.225.064	1.443.347	17,82	NET TURİZM	1.167.472	1.365.422	16,96
BRISA	8.020.011	7.949.875	-0,87	NETAŞ	4.421.210	1.034.540	-76,60
ÇELEBİ	1.100.290	1.275.802	15,95	OLMUKSA	321.559	(249.558)	-177,61
ÇELİK HALAT	284.210	293.985	3,44	OTOKAR	(60.048)	253.103	416,19
ÇEMTAŞ	882.841	(191.469)	-121,69	OTOSAN	17.498.121	18.897.512	8,00
ÇİMSA	2.632.910	4.482.130	70,23	PETKİM	19.214.156	14.293.281	-25,61
ÇUKUROVA E	8.577.694	10.394.483	21,18	PETROL OFİSİ	12.742.127	19.441.933	52,58
DARDANEL	503.320	355.395	-29,39	PINAR SÜT	761.684	1.076.394	41,32
DEVA HOL	169.147	631.107	273,11	RAKS ELEK	1.693.664	561.860	-66,83
DÖKTAŞ	730.374	1.164.601	59,45	SABAH YAY	903.938	2.690.014	197,59
ECZACI İLAÇ	1.269.067	953.632	-24,86	SABANCI HOL	9.440.412	22.074.282	133,83
ECZACI YAT.	166.545	563.968	238,63	SARKUYSAN	2.144.770	3.246.647	51,38
EGE BİRA	1.998.743	3.891.061	94,68	SASA	9.008.803	4.890.287	-45,72
EGE GÜBRE	41.080	454.774	1.007,04	SİFAŞ	514.088	143.112	-72,16
EGE SERAMİK	823.083	127.083	-84,56	TANSAŞ	655.745	949.301	44,77
EGS GIYIM	638.756	503.410	-21,19	TAT KON.	909.181	732.207	-19,47
EGS DIS TİC.	703.608	1.180.230	67,74	TELETAŞ	4.937.993	4.430.334	-10,28
ENKA HOL	646.678	1.708.395	164,18	TİRE KUTSAN	411.266	412.466	0,29
ERCİYAS BİRA	535.454	221.555	-58,62	TOF. OTO FAB	6.570.540	(13.072.261)	-298,95
EREĞLİ	394.929	(4.958.075)	-1.355,43	TOF. OTO TİC.	1.541.242	(893.424)	-157,97
GENTAŞ	761.579	845.966	11,08	TRAKYA CAM	2.028.687	3.276.501	61,51
GLOBAL M.D	3.919.996	2.423.304	-38,18	TRANS HOL	41.377	344.401	732,35
GOOD YEAR	3.804.311	2.990.151	-21,40	TURCAS	1.890.040	2.705.354	43,14
GOLTAŞ	2.077.137	3.060.043	47,32	TÜPRAŞ	(33.399.212)	58.071.352	273,87
GÜBRE FAB	71.396	826.084	1.057,05	T.D. DÖKÜM	1.074.289	668.957	-37,73
GÜNEY BİRA	604.928	1.743.854	188,27	T.H.Y.	2.049.485	Veri yok	-
HEKTAŞ	660.696	870.149	31,70	ŞİŞE CAM	2.890.454	3.229.945	11,75
HURRIYET G.	9.392.164	16.047.274	70,86	USAŞ	3.651.264	4.793.172	31,27
IHLAŞ HOLDING	1.132.475	3.015.602	166,28	UZEL MAKİNA	6.415.036	9.610.888	49,82
İZMİR D.Ç.	242.347	450.810	86,02	VESTEL	4.138.216	11.237.709	171,56
İZOCAM	520.795	807.482	55,05	YASAŞ	1.779.334	2.182.542	22,66
KARTONSAN	2.837.785	4.007.508	41,22	YATAŞ	1.303.372	2.208.885	69,47

ORTALAMA

52,80

$$KBO = \frac{K\hat{A}R_{98} - K\hat{A}R_{97}}{|K\hat{A}R_{97}|} \times 100$$

Henüz 9 aylık mali tabloları elde edilememiş olan THY dışındaki 99 şirketin 29'u negatif, 70'i pozitif KBO değerine sahiptirler. Negatif KBO değerine sahip 29 şirketten Metaş, her iki dönemi de zararlar kapatmış, 1998 yılı 9 aylık zararı, 1997 yılı 9 aylık zararından daha fazla olmuştur. Çemtaş, Ereğli, Kepez Elektrik, Olmuksa ve Tofaş Oto Fabrikaları, geçen yılın ilk 9 ayında kâr elde ederken, bu yıl aynı dönemi zararlar kapatmışlar, geri kalan 23 şirketin KBO değerlerinin negatif olması ise kârlarının azalmasından kaynaklanmıştır.

Pozitif KBO değerine sahip 70 şirket arasında da 68 tanesi geçen seneye nazaran, bu yılın ilk 9 aylık döneminde kâr artışı sağlamışlar, Otokar ve Tüpraş ise geçen sene zarar etmelerine karşın bu yıl kâra geçmeyi başarmışlardır. Hatta yıllardır olağanüstü boyutlarda zarar etmesine alışmış olduğumuz Tüpraş, 58 trilyonu aşan kârıyla, 9 ayda en yüksek kârı getiren şirket olmuş, yatırımcıları şaşırtmıştır. Tüpraş'ın ardından, 9 ayın en çok kâr getiren diğer şirketleri de Sabancı Holding, Petrol Ofisi, Koç Holding, Otosan, Arçelik ve Hürriyet Gazetecilik şeklinde sıralanmışlardır.

KBO değerlerinin 99 şirket için basit aritmetik ortalaması % 52.80 olarak hesaplanmış, şirketlerin kârlarındaki ortalama artış oranının hemen hemen enflasyon oranı düzeyinde, hatta bir parça altında kaldığı görülmüştür. Diğer bir deyişle reel anlamda bir kâr artışı olmamıştır. Buna karşılık bireysel olarak bakıldığında, Gübre Fabrikaları (% 1.057,05), Ege Gübre (% 1.007,04), Transtürk Holding (% 732.35), Otokar (% 416.19) ve Migros (% 305.82) en fazla kâr artışı sağlayan, Ereğli (% -1.355,43), Tofaş Oto Fabrikaları (% -298.95), Metaş (% -191.60), Olmuksa (% -177.61) ve Tofaş Oto Ticaret (% -157.97) ise en kötü performans gösteren şirketler olarak dikkat çekmektedirler. % 100'ün üzerinde bir kâr düşüşü, kârdan zarara düşülmesi ya da zararın katlanarak artması durumlarında söz konusu olabilmektedir.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi

(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ocak	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72	66641.02	121282.26	482009.45	970038.69
Şubat	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74	72135.19	148672.55	481567.26	870185.89
Mart	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97	94874.84	178248.67	449760.66	936427.88
Nisan	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41	109201.43	174945.81	419157.76	1246481.82
Mayıs	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45	112502.77	166514.22	468188.27	1073822.72
Haziran	7573.16	8275.36	12297.79	26303.88	52300.27	116528.07	193595.07	526546.21	1187994.27
Temmuz	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68	59216.98	128087.60	176955.20	568012.42	1210065.312
Ağustos	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90	69147.24	110555.47	183969.42	579112.78	737615.22
Eylül	10907.66	6913.80	10310.15	33729.97	68630.14	98538.52	207830.76	779779.25	630484.23
Ekim	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97	66413.15	114393.38	238854.42	849700.62	573932.44
Kasım	6955.17	10214.39	9344.20	44519.48	74373.54	96196.98	267385.51	839360.91	703595.71
Aralık	6750.24	11048.39	9744.28	51099.56	71525.29	96450.06	277923.68	956310.79	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kârı (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1995 (Milyon TL)	1996 (Milyon TL)	1997 (Milyon TL)	1995 (Net)	1996 (Net)	1997 (Net)	Kasım 1997	Eylül 1998	Ekim 1998	Kasım 1998
1	AKTAŞ	-	1 000 000	929 662	3 231 885	5 026 515	-	1 100 00	450 00	157 500	89 000	76 000	69 000
2	ANADOLU CAM	24 000 000	6 170 000	153 595	328 300	19 951	39	29 00	-	3 000	1 175	1 100	1 125
3	AÇELİK	30 000 000	20 250 000	3 010 177	8 705 597	18 901 661	35	50 00	80 00	17 250	6 500	6 600	8 800
4	BAĞFAŞ	10 000 000	2 000 000	300 947	667 192	2 694 148	100	170 00	600 00	117 500	15 750	12 250	13 250
5	BOLU ÇİMENTO	20 000 000	8 058 754 926	554 630	1 222 117	2 343 031	31 44	41 65	-5 88	3 650	2 150	1 975	1 950
6	BİRA-SA	25 000 000	7 441 875	2 469 222	6 829 690	11 910 227	110	322 00	75 00	99 000	6 600	6 000	6 300
7	ÇELİK HALAT	5 000 000	997 150	103 668	349 676	557 598	27	48 50	45 00	7 300	7 400	6 300	5 400
8	ÇİMSA	10 000 000	4 212 000	670 379	1 139 237	3 393 778	115	39 00	38 00	34 500	7 200	6 200	6 800
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	-	500 000	538 409	5 446 640	12 957 796	130	967 65	2356 46	375 000	335 000	325 000	330 000
10	DOKTAŞ	5 000 000	2 400 000	273 144	278 166	553 279	62 50	50 00	19 79	57 000	5 200	4 150	4 700
11	ECZACI BAŞI YATIRIM	3 000 000	1 200 000	132 597	313 860	170 613	-	-	-	7 700	4 300	3 800	8 600
12	EGE BİRACILIK	4 256 582 4	4 256 582 4	1 217 144	1 056 326	1 604 178	-	35 00	25 00	20 000	21 000	18 750	25 500
13	EGE GÜBRE	2 000 000	648 000	97 480	71 402	166 267	37	28 00	30 00	4 750	6 500	6 100	6 300
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	20 000 000	6 336 000	8 786 278	6 109 443	436 225	65 26	45 37	-	26 000	20 750	16 250	16 250
15	GENTAŞ	3 000 000	1 347 840	257 991	539 035	1 091 599	-	-	-	13 750	3 800	3 350	3 700
16	GOOD-YEAR	4 540 062 466	4 540 062 466	1 655 422	3 722 772	5 277 081	300	500 00	650 00	83 000	8 500	7 600	8 400
17	GÜBRE FABRİKALARI	2 500 000	576 000	114 913	508 705	534 326	10	40 00	45 00	11 000	21 750	16 750	16 250
18	GLNEY BİRA	10 000 000	1 097 296 2	434 383	600 596	655 540	60	55 00	30 00	13 500	13 000	13 000	23 750
19	HEKTAŞ	5 000 000	3 044 768	499 190	247 950	638 191	-	-	-	2 100	630	540	580
20	İZMİR DEMİR ÇELİK	30 000 000	24 900 000	54 452	279 522	4 004 058	130	120 00	130 00	11 000	11 000	8 500	9 400
21	İZOCAI	4 000 000	1 800 000	220 972	420 809	648 739	40	20 00	33 00	7 900	2 275	2 425	2 400
22	KARTONSAN	2 700 000	2 025 000	2 030 810	2 739 522	4 004 058	130	120 00	130 00	11 000	11 000	8 500	9 400
23	KAV	7 000 000	6 435 000	151 776	733 144	385 684	65	22 40	13 00	4 600	2 700	940	1 050
24	KOÇ HOLDİNG	50 000 000	16 025 550	3 702 432	6 676 864	14 193 141	15	15 00	20 00	46 500	29 000	26 500	23 500
25	KONYA ÇİMENTO	-	2 436 720	120 783	467 258	960 453	-	60 00	18 50	3 700	3 550	3 700	4 400
26	KORDGA	10 000 000	4 252 500	1 259 441	2 889 202	4 690 334	140	400 00	105 00	14 500	8 300	7 600	9 900
27	MAKİNA TAKİM	15 000 000	8 409 366 59	50 016	242 291	514 997	8	25 00	15 00	2 025	650	5 800	610
28	MİGROS	4 000 000	1 000 000	716 101	1 345 346	4 432 806	40	50 00	100 00	185 000	200 000	245 000	300 000
29	HÜDDURNU TAV	-	1 500 000	224 902	250 539	507 170	-	-	-	4 850	6 400	4 4000	5 000
30	OLİMLİKSA	2 000 000	1 270 500	587 737	26 058	607 905	110	-	23 00	7 900	4 500	3 600	3 050
31	OTOĞAN	2 500 000	1 392 500	2 607 218	9 532 194	26 749 881	100	401 08	1100 00	152 500	63 000	64 000	65 000
32	PETROL OFİSİ	20 000 000	7 000 000	4 027 639	10 575 635	21 744 401	144 34	272 65	268 55	30 000	43 500	29 000	44 000
33	PİNA SUT	3 000 000	984 150	105 016	628 452	1 036 843	120	56 00	60 00	11 750	6 700	6 100	7 700
34	SARKUŞAN	10 000 000	1 134 000	887 118	1 621 319	2 876 541	100	90 00	120 00	18 500	11 750	10 500	11 750
35	TELETAŞ	10 000 000	2 000 000	552 445	1 705 821	5 613 207	75	30 00	50 00	25 000	13 500	10 500	14 250
36	TÜRK DEMİR DOKUMI	15 000 000	5 000 000	371 659	968 314	2 148 231	25	50 00	65 00	14 000	2 800	2 350	2 500
37	T. GARANTİ BANKASI	-	50 000 000	9 029 604	1 973 440	60 206 037	-	78 64	-	10 500	4 800	5 000	6 200
38	TÜRKİYE İŞİ VE CAMI	50 000 000	23 100 000	1 312 990	3 130 151	3 833 884	50	60 00	19 40	14 000	4 450	3 1000	3 200
39	YAPİ KREDİ B	-	133 323 532 373	16 225 432	22 724 428	61 707 502	20	60 00	40 00	6 100	3 150	3 250	3 700
40	YAŞAS	972 000	324 000	68 892	885 980	2 106 602	17	232 00	200 00	31 500	30 500	27 000	32 000

Temizlik Marathon'un işi!

Marathonlar, işyerinin vazgeçilmez elemanları:
Tuvalet kâğıtları, havlular, peçeteler,
muayene masa örtüsü, endüstriyel havlu,
klozet kapak örtüsü, bardak altlığı...

Hepsi de temizliğin, sağlıklı ve kaliteli hizmetin
ayrılmaz birer parçası. Marathonlar işyerinin,
işini bilenlerin ideal temizlik kâğıtları!

Üstün kaliteli ve ekonomik Marathonlarla siz de
işinizi kolaylaştırın...

MARATHON

İlçecacıbaşı | FORT JAMES
İpek Kağıt

Girişim Pazarlama A.Ş. İpek Kağıt'ın tüm Türkiye'de tek yetkili satıcısıdır.

Adana
(0322) 228 65 20

Ankara
(0312) 468 94 68

Antalya
(0242) 323 78 54

Bursa
(0224) 232 00 40

İstanbul
(0212) 212 86 17

İzmir
(0232) 232 51 76

Samsun
(0362) 435 47 40

Görüşler

Prof. Dr. COŞKUN CAN AKTAN

Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

Yolsuzluklar Üzerine Bazı Gerçekler

Rüşvet ve yolsuzluk olaylarının giderek yaygınlaştığı ülkemizde sorunun çözümü için "tanıdan tedaviye" bir yaklaşımın benimsenmesi gerekir. Tedavi için doğru tanı (teşhis) gereklidir. Nitekim, son yıllarda siyaset bilimi içerisinde **Siyasal Patoloji** adı verilen bir yeni araştırma alanında rüşvet, yolsuzluk ve diğer türde siyasal yozlaşmaların ve kirliliklerin analizi yapılıyor, teşhislerde bulunuluyor, bunlar ampirik çalışmalarla test ediliyor ve bu şekilde çözüm önerileri ortaya konulmaya çalışılıyor. Bizde bu yazımızda yolsuzlukların önlenmesi konusunda "tanıdan tedaviye" görüş ve önerilerimizi ortaya koymaya çalışacağız:

1. Rüşvet yolsuzluk, irtikap, adam kayırmacılık ve saire kirlilikler sadece bugünün ve ülkemizin sorunu değildir. Rüşvet ve yolsuzluklarla mücadelenin tarihi çok eskilere kadar uzanıyor.

2. Toplumsal yapı ve kurumlar değiştikçe yeni türde yozlaşmalar ortaya çıkıyor. Rüşvet, belki de en eski siyasal yozlaşmalardan birisi. Rüşvet ve yolsuzluk, ilkel toplumlarda olduğu kadar modern, hatta post-modern olarak nitelendirilen toplumlarda da medeniyeti tehdit eden ciddi hastalıklardır.

3. Sosyo-ekonomik gelişmeye paralel olarak siyasal yozlaşmaların yeni türleri ortaya çıkıyor. Bugün rüşvet ve torpil dışında yeni türde yoz-

laşmalarla yaşıyoruz. Siyasal kayırmacılık, patronaj, rant kollama, suvasyon (gönül yapma), logrolling (oy ticareti), hizmet kayırmacılığı ve saire adlar verilen yeni türde siyasal yozlaşmalar ortaya çıkıyor ve bunlar yaygınlaşıyor.

4. Rüşvet ve yolsuzluklar ve daha genel bir ifadeyle tüm siyasal yozlaşmalar, sadece ahlaki bir problem değildir. Bu olaylar ekonomik kalkınma üzerinde de olumsuz sonuçlar doğuruyor.

5. Siyasal yozlaşmaların nedenleri bir değil, pek çoktur... En başta rüşvet ve yolsuzluk olaylarının kaynağının devlet olduğunu belirtmeliyiz. Devlet müdahalesi arttıkça ve siyasal karar alma sürecinin kapsamı genişledikçe siyasal yozlaşmalar artmaktadır. Devletin ekonomiye doğrudan ve dolaylı olarak müdahale ettiği ülkelerde yozlaşmaların hem türleri, hem de boyutları genişlemektedir.

6. Devlet malı ve parası soygunun kaynağıdır. "*Devletin malı ve parası, milletin malı ve parasıdır*" sözü bir yutturmaca ve aldatmacadan başka bir şey değildir. İnsanlar kendi sahip olmadıkları mülkiyeti korumaya daha az çaba ve özen gösterirler. Devletin parasını harcayan politikacılar kendi paralarını harcarken gösterdikleri titizliği göstermezler. Kamu kaynaklarındaki israfın, savurganlığın, yolsuzluğun kaynağı devlet mülkiyetidir. Dolayısıyla özel mülkiyet düzeni, yani liberal ekonomik düzen rüşvet ve yolsuzluklara daha kapalıdır.

7. Yolsuzluk ile ekonomik sistem arasında yakın bir ilişki vardır. Devletçi ülkelerde daha fazla yozlaşma; devlet müdahalesinin daha az olduğu piyasa ekonomilerinde ise yozlaşmalar göreceli olarak daha azdır.

8. Yolsuzluk ile siyasal sistem arasında da yakın ilişki vardır. Daha demokratik devletler, otokratik devletlere oranla daha az rüşvet ve yolsuzluk olayları ile karşı karşıya kalırlar. Otokratik ve totaliter rejimlerde devlet yönetiminde açıklık olmaması rüşvet ve yolsuzluk olaylarının yeraltında yürütülmesini sağlar. Bizdeki gibi "spastik demokrasi"ye sahip olan ülkelerde değil, gerçekten demokrasinin temel değerlerini ve ilkelerini benimsemiş ülkelerde yolsuzluklar daha azdır. Basın özgürlüğü, yönetimde şeffaflık, bilgi edinme hakkı ve özgürlüğü, adil yargılama, etkin denetim ve saire faktörler demokratik ülkelerde yolsuzluk olaylarını sınırlar.

9. Yolsuzluk ile yoksulluk arasında da çok yakın bir ilişki var. Daha yoksul olan ülkelerde yolsuzluklar daha fazladır. Zengin ülkelerde ise yolsuzluklar nisbeten daha az düzeydedir. Zenginliğin kaynağı, piyasa ekonomisi olarak kabul edilirse, buradan hareketle yolsuzluk ile ekonomik sistem arasındaki ilişki daha iyi kurulabilir. Yani, ekonomik yönden daha özgür olan, dolayısıyla devlet müdahalesinin az olduğu ülkelerde yolsuzlukların daha az olması bir rastlantı değildir.

10. Rüşvet ve yolsuzlukları orta-

dan kaldırmanın en iyi ilacı demokrasi ve piyasa ekonomisini geliştirmektir. "Liberal demokrasi", bana göre yolsuzluğu ortadan kaldırmanın, daha doğrusu önemli ölçüde azaltmanın temel reçetesidir.

11. iyi bir sosyal düzen için oyuncuların eğitilmiş ve ahlaklı olması kadar, oyunun kuralları da önemlidir. Oyunun kuralları (sistem kalitesi) ve oyuncuların kalitesi (insan kalitesi) iyi bir oyun için gereklidir. Biri olmadan diğeri olmaz. Dolayısıyla, daha temiz bir toplum istiyorsak, sistem ve insan kalitesini artırmalıyız. Ünlü sosyolog Emile Drukheim'in kuralsızlık / norm-suzluk olarak adlandırdığı "anomie" toplumsal hastalıkların ve kiriliklerin temel nedenidir. Kurallar, insanların davranışlarını sınırlandırır.

12. "Balık baştan kokar" sözü son derece doğru ve anlamlıdır... Dolayısıyla, dürüst lider ve yöneticiler temiz bir toplum için son derece önemlidir. Lider ve üst yönetim kötü ise organizasyon da kötü işler.

13. Devlette üst yönetimde görev alan kimselerin uzun süre aynı makamı işgal etmeleri despotizmi ve yozlaşmaları artırır. Bu bakımdan "görev süresinin sınırlandırılması" çok önemlidir. Devlet makamları ve özellikle yöneticilik pozisyonları asla ve asla bir kişi tarafından uzun süre işgal edilmemelidir.

14. Temiz Toplum ve Temiz Siyaset için mutlaka bazı hukuki düzenlemeler önem taşır. Bunları sadece ana başlıkları ile saymaya çalışalım:

- Devlet yönetiminde uyulacak usul ve esasların mutlaka Devlet Ahlakı Yasası içerisinde düzenlenmesi gerekir.

- Direkt Başbakan'a bağlı bir Devlet Ahlakı Kurumu'nun oluşturulması önem taşımaktadır. Ülkemizde hiçbir fonksiyonel işlerliği olmayan ve Cumhurbaşkanının istek ve arzusu dahilinde çalışan bir anayasal kurum olan Devlet Denetleme Kurulu mutlaka kaldırılmalı ve direkt parlamontaya hesap verecek bir Devlet Ahlakı Kurumu oluşturulmalıdır.

- Milletvekillerinin dokunulmazlıkları onları rüşvet ve yolsuzluk olaylarına karşı korumaktadır. Dokunulmazlıkların mutlaka kaldırılması gerekir.

- Üst düzey kamu görevlilerinin (Başbakan, Bakan vs.) gelir, mal ve mülklerinin idaresi kayyuma bırakılmalıdır.

- Mal bildiriminde bulunulması ile ilgili esaslar yeniden düzenlenmeli ve bunların rutin ve göstermelik bir iş olmaktan çıkarılması ve fonksiyonel işlerliğe kavuşturulması gereklidir.

- Rüşvet ve yolsuzluk suçları ile ilgili cezai müeyyideler mutlaka artırılmalıdır. Bunun için kapsamlı bir hukuk reformu gereklidir. Ülkemizde olduğu gibi adaletin "rezalet"e dönüştüğü bir ülkede adalet ve yargı hizmetlerinde ciddi yapısal ve kurumsal değişime ihtiyaç vardır.

- Teşvik, satın alma ve ihale mevzuatlarının çok iyi bir şekilde dü-

zenlenmesi ve şeffaflık içerisinde uygulanması gereklidir.

- Özellikle idari aşamada ortaya çıkan rüşvet ve yolsuzluk olaylarının ortadan kaldırılması için bürokrasi ve kırtasiyeciliğe son verilmesi gerekir.

- Rüşvet ve yolsuzluk olaylarının en sık yaşandığı kurumlarda sıkı denetim ve kontroller yapılmalıdır.

Sonuç olarak, rüşvet, yolsuzluk ve siyasal yozlaşmalar alın yazısı de-

ğildir. Bunları, yapan, yaygınlaştıran biz insanlarız. Bunu düzelterek olan da yine bizleriz. Ciddi, samimi, dürüst ve kararlı olduktan sonra gerekli önlemleri almamız pekala mümkündür. Bireyler ve sivil toplum kuruluşları olarak eğer bu konuda daha fazla duyarlı olmayı ve mücadele etme kararlılığını gösterebilirsek rüşvet ve yolsuzluk olaylarının üstesinden gelebiliriz diye düşünüyorum.

banka ve ekonomik yorumlar Aylık Dergi

●
Ciltlenmiş eski sayıları:
●

1991 Yılı Cildi: 3.500.000 TL

1992 Yılı Cildi: 3.500.000 TL

1993 Yılı Cildi: 3.500.000 TL

1994 Yılı Cildi: 3.500.000 TL

1995 Yılı Cildi: 3.500.000 TL

1996 Yılı Cildi: 4.000.000 TL

1997 Yılı Cildi: 4.000.000 TL

(Öğrencilere % 30 indirim)

● İSTEME ADRESİ

Birbirdirek Mahallesi Suterazisi Sokak No. 6/2 Sultanahmet - İstanbul

Telefon: (0212) 518 17 32 Fax: (0212) 518 66 43

Bankaya kadar yorulmayın!

www.garanti.com.tr

Havale. E.F.T. Repo. Döviz. Hisse senedi. Yatırım fonu.
Vadeli, vadesiz mevduat. Kredi kartı, elektrik, telefon, su ödemeleri.
Hepsi bir tuşla. Hepsi bedava. Hepsi İnternet Şubesi'nde.
Üstelik garanti.net ile İnternet'e ulaşmak çok daha cazip.
garanti.net İnternet Erişim Paketi'nden yararlanmak için
(0 212) 630 17 30'u arayabilir ya da herhangi bir
Garanti şubesine başvurabilirsiniz.

ŞubeSiz Bankacılık,
hem telefonla hem İnternet'le,
sadece Garanti'de.

 GARANTI

ŞubeSiz® Bankacılık

Başka bir arzunuz?

Ekonomik Göstergeler (İç)

Aralık / 1998

	1995	1996	1997	1998		
				Temmuz	Ağustos	Eylül
T.C. MERKEZ BANKASI						
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	13732 0	-	20044	26797	23044	22586
Banknot Miktarı (milyar TL)	223934 0	-	719328	1177138	1190611	1215643
T.C. Merkez Bankası İç Kredileri (milyar TL)	206126 0	-	346408	8575	8593	8505
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	192790 0	-	337623	900	-	-
BANKALAR (milyar TL)						
Toplam TL Mevduat	1297155 5	3294383 7	6625325 0			21464141 0
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	202144 7	474632 3	950426 0			1375179 0
Tasarruf Mevduatı	684904 3	1733118 2	3193612 0			5422635 0
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	52471 5	133919 9	233887 0			436968 0
Vadeli Tasarruf Mevduatı	632432 9	1599198 3	2959725 0			4985667 0
Mevduat Sertifikası	6916 6	11207 6	159 0			15 0
Resmî Kuruluş Mevduatı	36839 9	165741 0	221416 0			509989 0
Bankalar Mevduatı	178367 7	485498 2	1241192 0			2017089 0
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	187982 2	424186 2	970491 0			1554089 0
Döviz Tevdiatı	1367626 8	2851132 0	5920236 0			45766 0
Toplam Krediler	1738270 3	3860069 8	8811893 0			10539379 0
Tanım	326982 3	668826 0	1504492 0			12316364 0
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	178290 2	351902 0	668676 0			1477774 0
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkar)	47242 0	72522 0	140062 0			777442 0
Gayrimenkul	56350 0	77380 0	127097 0			180989 0
Denizcilik	1562 0	4732 0	13259 0			221838 0
Turizm	7903 2	11770 0	15958 0			17103 0
Diğer İhtisas Krediler	1842 0	74766 0	187063 0			18347 0
Ticari, Sınai, Sair	1118098 5	2598171 3	6155286 0			262055 0
PARA ARZI (milyar TL)	396047 0	-	1378604 0	2201235 0	2164340 0	10838590 0
FIYATLAR (DİE, 1987 = 100, 1994 = 100)						
Toplam Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	8733 7	-	787 7	1020 7	1045 8	1101 2
Tanım (Genel)	9313 7	-	951 2	1309 2	1311 3	1420 5
İmalat Sanayi (Genel)	8403 9	-	743 5	938 4	967 7	1008 8
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	10962 3	-	857 5	1148 4	1193 8	1274 0
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	10718 2	-	875 1	1180 3	1224 4	1302 7
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)						
Dişalım (CIF)	35709 0	-	-	27206 6	-	-
Dişalım (FOB)	21635 9	-	-	14826 5	-	-
İşçi Dövizleri	-	-	-	-	-	-

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışı dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar tanımıdır. (4) Fiyatlar, Ocak/1996'dan itibaren +1994=100 olarak verilmektedir. (5) Dişalım, dış-satım rakamları Şubat/1996, işçi dövizleri Ocak/1996 itibarıyla'dır.

Görüşler

UFUK SELEN

Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Araştırma Görevlisi

Osmanlı ve Türkiye Borçlanma Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme

I. GİRİŞ

Borçlanma, ekonomik yaşam içinde vazgeçilmez bir fon temin etme mekanizması olduğu için, bir finansman kaynağı olarak kullanılması doğaldır. Ancak, borçlanma ekonominin reel kanadını harekete geçirecek alanlarda kullanılmasının zorunluluğu gibi bir takım ekonomik rasyonalitelere dayandığı sürece masum bir olgu olarak kabul edilebilir. Kamu ekonomisi içinde borçlanma, maliye politikası aracı olarak da etkin bir biçimde kullanılmakta olup, kullanılış amacına ve biçimine göre sosyo-ekonomik etkiler ortaya koymaktadır. Bu sosyo-ekonomik etkilerin nasıl

oluştununun açıklanması borçlanma teorisinin konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada, borçlanmanın neden olduğu etkiler veri kabul edilerek, Osmanlı ve Türkiye'nin borçlanma yapılarını farklı yönlerden mukayese edilmeye çalışılacaktır.

II. Osmanlı Ekonomik Düzeninin Temel Nitelikleri

Osmanlı ekonomik düzeninin temel nitelikleri, toplumun ihtiyaçlarını öncelikle gözetilen bir devlet anlayışının, aynı ihtiyaçlar ışığında yorumlanmış İslam ve göçebe Türkmen kültürlerinin ortak bir ürünü biçiminde belirlemiştir (Sevinç, s. 47). Onyedinci

yüzyıla kadar bu devlet biçimlenmesinin temel özellikleri; her alanı kapsayan güçlü bir otorite ve temel üretim aracı olan toprak mülkiyetinin devlete ait olmasıdır.

Bu iki özellikle Osmanlı toplum yapısını ve kurumlarını biçimlendirmiş ve İslam kültürünün de etkisiyle bireysellikten uzak cemaat yapısı içinde organize olmuştur (Yazar yok, 1988, s. 123). Tüm ekonomik ilişkiler devlet tarafından düzenlenerek bireysel girişimler devamlı olarak törpülenmiştir. Bireysel davranışlar, toplum düzenini tehlikeye sokacak girişimler olarak değerlendirilmiş ve devamlı bir biçimde dizginlenerek mevcut düzen korunmaya çalışılmıştır.

Osmanlı, yukarıda belirtilen yapılanma içerisinde varlığını sürdürürken, Avrupa feodal zincirlerini kırma arayışına girmiştir. Bu arayışlar içinde ortaya çıkan ticari kapitalizm ekonomik düzene hakim olmuştur. Bilindiği gibi kapitalizm özgür ortamda bireysel girişimleri esas alan bir toplum yapılanmasını gerektirir. Bu gereklilik, Avrupa'yı feodal düzenden kopartarak siyasal anlamda liberal, ekonomik anlamda kapitalist bir toplum yapılanmasını ortaya çıkarmıştır. Bu yeni yapılanmayla güçlenerek ön plana çıkan bireysellik, bilim ve teknolojik gelişmelerden de destek alarak hızlı bir sermaye birikimi sağlamış ve emperyalist bir karakter kazanmıştır. Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı büyümenin doğal sınırlarına ulaşmış ve bundan öteye geçememiştir. Dünyada oluşan, bireyselliğe dayalı, emperyalist ekonomi felsefesini kavrayamamıştır. Savaş ekonomisine dayalı devletçi yapısını (Osmanlı-

daki devletçi yapı Sosyalist bir devletçilik değildir) korumaya çalışmış ancak bunda başarı sağlayamamıştır. Sonuçta kaçınılmaz olarak, Osmanlı sosyal ve ekonomik bir çöküntü içine girmiştir. Bu durum Duyun-i Umumiye'ye kadar uzanan borçlanma olgusunda kendini hissettirmiştir.

III. Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik Yapısının Temel Nitelikleri

Türkiye Cumhuriyeti örgüt yapısı ve yönetim anlayışı açısından farklı bir statü ve felsefeye sahiptir. Bu yeni yapı liberal devlet felsefesine dayanmaktadır. Tanzimatla başlayan mutlakiyetçi yönetimden halk yönetimine geçme çabaları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çerçevede yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti siyasal anlamda halk iradesini, ekonomi anlamında ise bireysel teşebbüs özgürlüğünü ön planda tutan bir devlet örgütlenmesini esas almaktadır. Türkiye'nin ekonomik yaşam sürecini Cumhuriyete kişiliğini kazandıran altı temel ilkedeki biri olan "devletçilik ilkesi" belirlemiştir. Ekonomi yaşamında izlenen devletçilik ilkesi, isminin ötesinde, bireyi esas alan bir ekonomi felsefesinin temelleri üzerine oturulmuş ve ona hizmet etmesi amaçlanmıştır. Bu amacın en somut göstergesi Kamu İktisadi Kuruluşlarının oluşturulmuş amacıyla bulunabilir. Bilindiği gibi Kamu İktisadi Kuruluşlarının kuruluş amaçlarının en önemlilerinden bir tanesi de özel teşebbüse ucuz hammadde ve ucuz finansman yardımı sağlamak biçiminde tanımlanmıştır (Aysan-Özmen, 1981, s. 36). Böylece iktisadi yaşamı canlandırma-

da yetersiz kalan ekonomik alt yapı oluşturularak, girişimci bir sınıfın doğması ve güçlenmesi sağlanmıştır.

Birinci İzmir İktisat Kongresinde şekillenen ve benimsenen devletçilik ilkesinin, yine aynı kongrede, ülke belli bir sermaye birikimine ulaştığı noktada bırakılacağı belirtilmektedir. (Şahin, 1992, s. 57). Bu hedef doğrultusunda 1980 yılına kadar geçen süreçte devletçi ekonomi politikası kalınma planları çerçevesinde yürütülmüştür. Ancak, globalleşen dünya ekonomisinin takip ettiği politikaların da etkisiyle 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarından sonra daha serbest ekonomi politikaları izlenmeye başlanmıştır (Kılıçbay, 1992, s. 132-141). Bundan sonra devlet, klasik iktisat felsefesi doğrultusunda, ekonomideki üretici olma fonksiyonunu bırakarak tamamen özel kesimi destekleyici ve teşvik edici bir fonksiyon üstlenmiştir. Bu çerçevede bir taraftan arz yönlü iktisat politikalarının teorik desteği ile yoğun bir vergi teşvik politikası uygulanırken diğer taraftan artan kamu harcamalarıyla genişletici bir maliye politikası izlenmiştir. Vergi gelirleri azalırken artan kamu harcamaları (özellikle cari harcamalar) borçlanma yoluyla finanse edilmeye çalışılmış, fakat bunda başarı sağlanamamıştır. IMF'nin tavsiyeleri doğrultusunda bir çok istikrar politikası uygulanmasına rağmen bütçe açıkları hızla artmaya devam etmiştir (Kolçak, 1997, s. 11-19). Gelirden iyice kopuk bir harcama anlayışı ile yürütülen maliye politikası 1994 yılında ekonomik bir krizle patlak vermiştir. Bu süreçte ortaya çıkan borçlanma olgusu Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde

yaşanan borçlanma ile pek çok noktada benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

IV. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Borçlanmasındaki Benzerlikler

Kamu finansman dengelerinin bozulması sonucu ortaya çıkan ve Osmanlıda kendini ekonomik çöküntüyle hissettiren borçlanma günümüz Türkiye'sinde de makro anlamda ekonomik dengesizlikler yaratmıştır. Bu etkiler, idari yapıları ve yönetim biçimleri biri diğerinden tamamen farklı iki devlet örgütlenmesinde de, çok benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler borçlanmanın, nedenleri, kaynakları, politikaları ve sonuçları açısından aşağıdaki gibi ortaya konulabilir.

1. Nedenleri Açısından

Osmanlıda borçlanmaya neden olan iki unsurun var olduğu görülmektedir. Bunlar, kayıplarla sonuçlanan savaşlar ve temel ekonomik ilişkileri belirleyen mülkiyet sisteminin bozulmasıdır. Osmanlı ekonomisi ve mülkiyet yapısı savaş mantalitesi ve askeri örgütlenmeyi esas alan tımar sistemine dayalı idi. Uzun süren ve kayıplarla sonuçlanan savaşlar ganimet gelirlerini azaltırken askeri harcamaları artırmıştır. Savaşların olumsuz etkisi tımar sahiplerinin arazilerini yeterince işleyememeleri yönünde olmuştur. Bu durum ise; toprağın verimini düşürmüştür. Bunun sonucunda, toprağın mülkiyet yapısını belirleyen ve askeri örgütlenmeyi esas alan

tımar sisteminin bozulması borçlanmaya neden oluşturmuştur. Osmanlıda her alandaki mülkiyet padişaha ait olduğu için, tımar sisteminde geçen mülkiyet kavramını toprağın "kullanım hakkı" olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Tımar sisteminin temel bozulma nedenini batıda yaşanan ticari kapitalizm ile bireysel mülkiyet kavramının, tanzimatla birlikte, Osmanlı idaresine de sokulma gayretlerine dayandırabiliriz. Tanzimat döneminde batılılar serbest bir mülkiyet sisteminin tesis edilmesini istiyorlardı (Velay, 1978, s. 92). Ancak, tımar sistemi buna engel oluşturmaktaydı. Bu nedenle önceleri, artan finansman gereksinimleri gerekçe gösterilerek, tımar yönetimine bırakılan araziler daha sonraları mültezimlere kiralanmıştır. 1784-1858 tarihleri arasında düzenlenen kanun ve düzenlemelerle devlet arazisinin borç karşılığı olarak el değiştirmesi kabul edilmiştir. Bu gelişmeleri takiben 1858 tarihinde kabul edilen "Arazi Kararnamesi" ile zirai topraklarda özel mülkiyet ağır basmış ve tımar sistemi hukuki olarak sona erdirilmiştir. A. Tabakoğlu bir çalışmasında tımar sisteminin barış dönemlerinde Osmanlı bütçesine yaptığı katkıları rakamları ile birlikte şöyle vermektedir; "...1750-1765 yılları arasında yaşanan barış döneminde devlet gelirleri 10 milyon kuruştan 14.5 milyon kuruşa yükselmiştir. Bunda tımar sisteminin tarımsal etkinliğinin artmasıyla sağlanan gelirin bütçeye aktarılması etkili olmuştur."

Yine aynı çalışmada 1527-1528 yılları bütçe hesaplarına göre tımar sisteminin bütçe içerisindeki payının

% 40 olduğu ve devletin 17. yüzyılda 600 milyon kuruştan fazla olan gelirinin 450 milyon kuruşunun tımar gelirlerinden elde edildiğini vurgulanmaktadır. (Tabakoğlu, 1994, s. 201). Bu vurgulamalar dikkate alındığında mülkiyet yapısının ve askeri faaliyetlerinin Osmanlı bütçesinde ne kadar önemli bir yer tuttuğu algılanabilmektedir.

Osmanlı dönemi borçlanmasının bir diğer nedeni olarak da batılılaşma hareketleri gösterilebilir. Bir kültür sorunu olan batılılaşma, sınıfsal tercihleri az çok belirlenmiş bir ekonomi görüşü ve onun hukuk sistemini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Osmanlı devlet örgütlenmesinin temel direği olan merkezi otorite tanzimatla birlikte sarsılmıştır. Sarsılan devletçi merkezi otorite üzerine inşa edilen liberal yapılanma ile birlikte yönetim kademesinde yeni Bakanlıklar kurulmuştur. Yeni Bakanlıkların kurulması ile güçlenen bürokrasi, idari harcamalarda önemli artışlara neden olmuştur (Velay, 1978 s. 59). Batılılaşma halka inemediği için, yani bireysel ekonomi felsefesine uygun insan tipi tarafından desteklenmediği için, halkın olumsuz tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu durum ülkede ikili bir yapı ortaya koyarak Celali Ayaklanmalarına kadar uzanan bir kaos ortamı yaratmıştır (Cem, 1995, s. 192). Özetle batılılaşma ile Osmanlı, cemaat toplum yapısından bireyci toplum yapısına geçiş döneminde dengelerini kaybetmiş ve kaybolan bu dengeler günümüzde hâlâ kurulmaya çalışılmaktadır.

Özetle savaş ve yeniden yapılanma faaliyetlerine bağlı olarak gerçekleştirilen borçlanma bir dönem sonra kendi kendini besleyen bir karakter

kazanmıştır. Sonuçta, cari harcamalar ve daha önceki borçlanmaların ana para ve faizlerinde yaşanan artışlar her iki dönemde de kamu kesimi finansman gereksinimini artıran unsurlar olmuştur.

Günümüz Türkiye'sinde de askeri harcamalar kamu finansman dengelerini zorlayan bir harcama türünü oluşturmaktadır. Uluslararası gelişmelere bağlı olarak değişen savunma anlayışının gereği olarak gerçekleştirilen askeri teknoloji ithalatı ve araştırma geliştirme çalışmaları kamu harcamalarındaki artışları kaçınılmaz kılmaktadır. Ayrıca, asayişin sağlanmak amacıyla terörle mücadele kapsamında yapılan harcamalarda kamu harcamalarının cari kanadını etkileyerek

kamu finansman dengesini bozmaktadır.

İlgili dönem boyunca, savunma harcama kalemleri içinde cari harcamaların payında genel bir artış yaşanırken, diğer taraftan 470 harcama kalemi ve yatırım harcama kalemlerinden yapılan harcamalar bir azalış göstermektedir. Bu azalışlar savunma harcamalarının genel bütçe içindeki payını da azaltmıştır. Ancak bu durum, kamu harcamalarında yapılan tasarruflardan değil askeri savunma yatırım harcamalarının son dönemlerde genel bütçe kapsamı dışında yürütülmeye başlanması ve sağlanan dış askeri yardımlardaki artışlardan kaynaklandığı vurgulanmaktadır (Sonbudak, 1997, s. 127).

Tablo 1
Savunma Harcama Kalemlerinin
Savunma Bütçesi İçindeki Dağılımı (Milyar TL)

Yıllar	Cari Harcamalar		Yatırımlar		Transferler		470 Harcamaları *		Toplam
	Tutarı	%	Tutarı	%	Tutarı	%	Tutarı	%	
1985	460	54.6	80	9.3	11	2.1	301	35.0	861
1986	706	54.0	105	8.0	25	1.9	471	36.0	1.307
1987	979	56.7	129	7.4	36	2.1	583	33.8	1.728
1988	1.434	59.8	129	5.4	48	2.0	787	32.8	2.400
1989	2.352	90.6	199	5.2	80	2.0	1.248	32.2	3.878
1990	5.537	70.6	05		191	2.5	2.112	26.9	7.841
1991	9.206	70.5	10	0.1	295	2.3	3.544	27.1	13.055
1992	18.029	75.4	18	0.0	537	2.2	5.321	22.3	23.905
1993	31.629	76.5	14	0.0	857	2.1	8.871	21.4	41.371
1994	58.601	75.5	36	0.0	607	0.8	18.399	23.7	77.643
1995	104.546	68.3	186	0.1	11.130	7.2	36.985	24.2	152.847
1996	214.457	68.9	241	0.1	11.600	3.6	99.074	30.4	325.372

* Savunma Alım ve Giderleri Harcama Kalemi

Kaynak: Sonbudak a.g.e., Tablo 3.7, s. 133.

2. Kaynakları Açısından

Osmanlı ve Türkiye borçlanmalarının bir diğer benzer yanı ise, borcun temin edildiği kaynak yapısı ve mekanizmalarıdır. Her iki dönemde de borçlanma iç ve dış kaynaklardan temin edilmesine rağmen, borçlanmanın ağırlıklı olarak dış kaynaklardan gerçekleştirildiği görülmektedir.

Osmanlı döneminde iç borçlanma daha çok azınlık halklarından oluşan ve "Galata Bankerleri" olarak bilinen kesimden yapılmıştır. Bu kesim iç ve dış borçlanmalarda aracılık ederek Osmanlı'nın ihraç ettiği menkul değerlere iç ve dış pazar bularak devlete kredi temin etmişlerdir. Galata Bankerleri bu işleri yaparken şahsi borçlanma ile temin ettikleri dış kaynaklı fonları devlete yüksek faizle borç olarak vermişlerdir (Velay, 1978, s. 92-95). Dolayısıyla bu dönemde iç borçlar dış kaynaklardan beslenen bir karakter kazanmıştır. Ayrıca, borç-

lanmanın neredeyse tamamen dış kaynaklardan yapılmasının ana sebebi bireysel ekonomik ilişkileri bütünüyle yasaklayan ve sistemi bozucu bir unsur olarak değerlendirilen Osmanlı yönetim yapısının özel sermaye birikimine izin vermemesi olarak gösterilebilir. Kapitalist ekonomik kültürün gelişmediği bu ortamda, yeterli sermaye birikimi oluşmadığı için, artan borçlanma gereksinimi doğal olarak dış borçlarla karşılanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, Emine Kiray tarafından dış borçlanma neden tercih edildiği ekonomik gerekçelerden ziyade siyasal bir nedene dayanmaktadır. (Kiray, 1997, s. 84-86). Buna göre; devlet zayıflayan merkezi otoriteyi yeniden güçlendirmek amacıyla ayanın ve yerel eşrafın gücünü kırmak ve ekonomi üzerindeki geleneksel siyasal meşruiyetini ve denetimini yeniden kurmak için Avrupa'dan borç almıştır.

Tablo 2
Ticaret Bankalarının Yurt Dışı Kredilerinin
Toplam Pasiflerine Oranı (Milyar TL)

Tarih	Yurt.dışı Krediler (1)	Toplam Pasifleri (2)	½ (%)
1989	1.864	47.687	4
1990	5.537	75.323	7
1991	11.902	140.707	8
1992	35.702	261.737	14
1993	94.402	506.873	19
1994	60.600	997.680	6
1995	114.578	2.134.420	5
1996	395.603	4.721.312	8

Günümüzde gerçekleştirilen borçlanma Galata Bankerlerinden yapılan borçlanmaya benzemektedir. Değişen tek şey günümüzde Galata bankerlerinin yerini daha profesyonel anlayışla çalışan ve kurumsallaşmış olan bankacılık sektörü almıştır. Türk bankacılık sektörünün yurt dışından sağladıkları kredilerin toplam pasifleri içindeki payı küçümsenemeyecek boyutlardadır. Bu durum önceki sayfada yer alan tabloda rahatça görülebilmektedir.

1980-1994 döneminde borçlanma ağırlıklı olarak bankacılık sektöründen gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın alacaklılara göre dağılımına bakıldığında tahvil ve bono toplamının ortalama olarak % 85'inin bankaların elinde bulunduğu görülmektedir (Atamtürk, 1994, s. 25). Kaynakları açısından Osmanlı ve Türkiye arasındaki tek farklılık, Türkiye'nin sahip olduğu sermaye birikiminin Osmanlı'nın sahip olduğu sermaye birikimine oranla daha fazla olduğu için, iç borçlanmada yerli kaynağın payının artmış olmasıdır.

3. Sonuçları Açısından

Maliye politikalarının temel amacı etkin kaynak dağılımını gerçekleştirerek ekonomik istikrar içinde kalkınmayı sağlamaktır. Maalesef Osmanlı ve Türkiye borçlanmayı bu amaca ulaşmada etkin olarak kullanamamışlardır. Borçlanma gereksiniminin şiddetine ve miktarına bağlı olarak kaynaklar üretimden ayrılıp spekülatif alanlara yönelmiştir. Osmanlı'nın ilk bütçesi olan 1863 mali yılı bütçe harcama kalemlerine bakıldığında en az bütçenin Ticaret Bakanlığına (Evkaf Nezaret) ayrıldığı görülmektedir (Velay, 1978, s. 95). Bu bütçede iç ve dış borç amortismanlarıyla faiz ödemelerine toplam 73.205.000 Franklık bir ödenek ayrılırken, Ticaret Bakanlığına 458.000 Franklık bir ödenek tahsisi yapılmıştır. Benzer biçimde 1874 yılında devletin ödemek zorunda olduğu borç ve faizleri toplam yıllık gelirin % 80'ine ulaştığı konuyla ilgili kaynaklarda ifade edilmektedir (Cem, 1995, s. 235) Günümüz Türkiye bütçelerine bakıldığında da değişen bir şeyin olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. 1997 Mali Yılı Bütçe Kanununda bütçeden

Tablo 3
Kamu Harcamaları Dağılımı (Milyar TL)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997*
Cari Har.	114.443	205.448	374.262	645.945	1.286.240	2.125.237
Yatırım Har.	32.691	57.565	77.016	102.990	255.356	495.287
Transfer Har.	78.264	227.425	478.176	975.259	2.149.712	3.634.397

* Başlangıç Ödeneği.

Kaynak: 1998 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Tablo 5, s. 51.

tasarruf yapılması gereken ödenek kalemleri sayılırken konsolide iç borç faizi ve genel giderleri, konsolide dış borç ana para ve faiz giderleri ve kur farkları, hazine bonoları genel giderleri tasarruf kapsamı dışında tutulmuştur. Bu durum, kesin olmamakla birlikte, tasarruf edilen 106.8 trilyon TL.'lik ödenek iptalinen reel harcama kalemlerinden yapılmış olabileceği biçiminde yorumlanabilir. Harcama kalemleri arasındaki bu orantsız dağılımı aşağıdaki tablodan daha net bir biçimde görebiliriz.

Tablodan da görüldüğü gibi harcama grupları içinde en yüksek payı borç amortisman ve faiz ödemelerinin de içinde yer aldığı transfer harcamaları ağırlıklı bir yer almaktadır. Yıllık artışlara bakıldığında, en büyük değişimin yatırım harcamalarında olduğu görülmektedir.

Toplam transfer harcamalarının ortalama % 60'ını borç faizi ve diğer borç ödemeleri oluşturmaktadır. Aslında bu durumu fazlaca yadırgamak gerekir. Şöyle ki; siyasal anlamda kapitalizm, toplumsal dengelerin belirli bir istikrar içinde tutulmasını sağlamaktadır. Hiçbir siyasi iktidar yoktur ki bu dengeyi sağlamaya çalışmasın. Bu dengeyi sağlamanın temel yolu sürekli ve adil bir büyümedir. Ekonomik büyüme için ise; içeride uluslararası ticarete güçlü, sermaye birikimine sahip bir burjuva sınıfının varlığı gereklidir. Sürekli büyümeyi hedefleyen kapitalizmin gereksinim duyduğu burjuva sınıfı batıda emperyalist ekonomi politikalarıyla oluşturulmuştur (Kazgan, 1993, s. 322-323). Osmanlı ve Türkiye gibi sermaye birikimini sağlamada geç

kalmış ülkelerde siyasal kapitalizmin adalet yönünü görmezden gelerek kaynak dağılımında taraf olmuşlardır. Bu taraf oluşturma temel amaç; hızlı sermaye tekelleşmesi yaratarak kapitalist büyüme yarışı içinde yer alabilmektedir. Bize göre bu çerçevede borçlanma ve transfer harcamaları amaca ulaşmada, özellikle günümüzde, bir araç olarak kullanılmaktadır.

Borçlanma, borç alan ülkenin borçlanma gereksinimine bağlı olarak borç veren ülkeye siyasi bir üstünlük sağlamaktadır. Borçlanma gereksinimi arttıkça karşı ülkenin elde ettiği siyasi üstünlük iç işlerine karışma boyutuna kadar varabilmektedir. Ülke yönetimine ilişkin olarak belirlenecek politikalar, alınacak kararlar borç veren ülke ve kurumların isteği doğrultusunda olabilmektedir. Osmanlı ve Türkiye bu konuda da ortak kaderi paylaşmaktadırlar.

Borçların ve onların üzerine binen faizlerin ödemesi, hükümetin gelir kaynaklarının bir kısmının yitirmesine ve bütçe açığının daha da artmasına neden olmuştur. Artan açıkların kapatılma zorunluluğu yeni borçlanmaları gerekli kılıyordu. Osmanlı Devleti'nin düştüğü bu kısır döngüden yararlanmak isteyen yabancı devletler verdikleri kredi ve avanslar karşılığında kendilerine çeşitli imtiyazlar tanımalarını istemişlerdir (Noviçev, 1979, s. 83). İngiltere dış kredilerle Osmanlı Devletini diplomatik yollarla etkilemiş, Osmanlı topraklarında yaşayan etnik gruplarla ilgilenmeye başlamış ve bunları sürekli kısırtarak isyanlara ve toprak kayıplarına neden olmuştur. Örneğin; 1860 yılında İngiltere Osmanlı'nın borç talebi üzerine bazı is-

teklerde bulunmuştur (Velay, 1978, s. 92). Bunlar;

- Kamu gelirlerinin artırılması,
- Yabancılara, Osmanlı halkının mükellef bulunduğu vergilere tabi olmak şartıyla devlete ait emlakın satın alınması ve kiralanması hakkının tanınması,
- Vakıf usulünün tamamen değiştirilerek devlet maliyesinin idaresi için farklı bir denetim mekanizmasının ihdas edilmesi,

gibi isteklerdir.

Günümüzde IMF ile yapılan destekleme (Stand By) anlaşmaları ve Avrupa Birliği yardımları için öne sürülen koşullar ve yaptırım istekleri aynı çerçevede değerlendirilebilir. IMF

anlaşmasının 4. maddesi gereği anlaşma yapılan ülke IMF heyeti tarafından yılda iki defa ziyaret edilir. Bu ziyaretlerde IMF heyeti üye ülkenin temel ekonomik göstergelerini gözden geçirerek, gördükleri doğrultusunda ülke hakkında raporlar düzenlemektedir. Ayrıca 4. madde kapsamında iradi olarak yakın izleme anlaşmaları da yapılabilir ve bu çerçevede hukuki bağlayıcılığı olmayan politika önerileri sunulur. Gerek 4. madde kapsamında hazırlanan raporlar gerekse yakın izleme anlaşmaları kapsamında hazırlananlar olsun üye ülkenin temel ekonomik tercihlerini ipotek altına alarak farklı düzeylerde olumsuzluklara neden olabilmektedir. Örneğin, hükümetin IMF ile imzaladığı yakın izleme anlaşması gereği 1998 maaş artış

Tablo 4
1854-1874 Dönemi Borçları

Yıl	Anapara TL	İlraç Bedeli %	Safı Gelir	Faiz Oranı %
1854	3.300.000	80	2.640.000	6
1855	5.555.000	100	5.644.375	4
1858	5.500.000	76	4.180.000	6
1860	2.240.942	63,5	4.180.000	6
1862	8.800.000	68	5.948.000	6
1863	8.800.000	68 ve 72	6.248.000	6
1865	6.600.000	66	4.356.000	6
1867	40.000.000	50	20.000.000	5
1868	24.444.442	61	13.200.000	6
1869	34.848.000	32,12	11.194.920	3
1870	6.270.000	73	4.577.100	6
1871	5.302.220	98,5	5.222.686	9
1872	12.612.110	59,5	6.832.551	5
1873	30.555.558	42	16.500.000	6
1874	44.000.000	43,5	19.140.000	5
Toplam	238.773.272	--	127.120.220	--

oranını % 20 olarak imzalamak zorunda kalmıştır.

4. Borçlanma Politikaları Açısından

Borçlanma politikaları açısından bakıldığında her iki dönemde de belirgin bir borçlanma politikasının olmadığı görülmektedir. Hangi amaçla ve hangi kaynaktan ne oranda ve miktarda borçlanılacağı saptanmamıştır. Borçlanmada amaç; ihtiyaç duyulan fonların nereden ve nasıl gelirse gelsin temin edilmesi olmuştur. Belli bir borçlanma politikasının olmaması yüksek faizli dalgalı borçları arttırmıştır. Bir dönem sonra bu borçlanma biçimi kendi kendini besleyen bir karakter kazanmıştır. Osmanlı döneminde borçlanma konusunda belli bir politikanın olmaması borçlanmadan umulan gelirin elde edilememesi gibi, alınan borçların savaş giderlerinde veya lüks saray masraflarında israf edilmesi yeni borçlanmaları beraberinde getirmiştir.

Örneğin, tablo 4'de görüldüğü gibi, 1854-1874 yılları arasında imzalanan 15 borç anlaşmasına göre tahvillerin ana para toplamı 238.773.272 TL. iken ele geçen net tutar 127.120.220 TL. olmuştur. Faiz maliyeti dışında daha başlangıçta elde ettiği net gelirin iki katı bir külfet altına girmiştir. Bu durum yeni borçlanmaların zincirleme olarak birbirini takip etmesine neden olmuştur. Artan borç yükü ve borçlanma gereksinimine bağlı olarak hükümetin taahhütlerini yerine getiremediği taktirde mutlaka bunalıma gireceğine, alacaklılar tarafından, dikkat çekilmiş ve nihayetinde

devletin mali hükümranlılığı sınırlandırılarak "Duyun-i Umumiye Teşkilatı" kurulmuştur.

Günümüz Türkiye'sinde belki Duyun-i Umumiye statüsünde bir borçlar idaresi kurulmamıştır, ancak ekonominin seyri, globalleşen dış ekonomik ilişkilerinde etkisiyle, uluslararası kuruluşlar tarafından rahatça belirlenebilmektedir. Özellikle 1983'ten sonra vergi gelirlerinden yoksun genişletici maliye politikaları, 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde, kamu borçlanma gereksiniminin % 14'lere kadar artmasına neden olmuştur. Kamu borçlanma gereksiniminin bu denli fazla yükselmesi, bir uluslararası bağımsız değerlendirme kuruluşu olan Standart and Poors'un 1993 yılında Türkiye'nin dünya piyasalarındaki kredi notunu düşürmesine neden olmuştur. Türkiye'nin kredi notunun düşürülerek riskli ülkeler statüsünde değerlendirilmesi sonucunda plansız programsız bir borçlanma politikasının sürdürülemeyeceği anlaşılmıştır. Ancak kredi notunun düşürülmesine bağlı olarak 1994 yılında yaşanan ekonomik (finansal) kriz patlak vermiş ve bundan kaçınmak mümkün olamamıştır. Tabii ki, bu krizin tek nedeni olarak adı geçen değerlendirme nin sonucu olduğu söylenemez. Ancak, kriz sürecinin hızlanmasında önemli bir katkısının olduğu da göz ardı edilemez.

V. SONUÇ

İncelenen konular ışığında 140 yıllık bir sürede idari yapılar ve yönetim biçimleri tamamen farklı iki devlet örgütlenmesinin borçlanma yapıları

ortaya konmaya çalışılmıştır. Farklı iki yapıya sahip olmalarına rağmen, bu iki devletin borçlanma yapısında önemli bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Burada borçlanmanın Türkiye için bir kader mi, yoksa kalıtsal bir olay mı olduğu sorusu akla geliyor. Bu sorunun cevabı iktisadi rasyonale ve devlet anlayışında bulunabilir. Osmanlı'nın son dönemlerinde (1850' den sonra) ve Türkiye'de özellikle 1980'den sonra liberal devlet anlayışı hakim kılınmaya çalışılmıştır. Günümüz dünya ekonomi konjonktüründe gereksinim duyulan sermaye tekelleşmesi ise ancak devlet desteğinde olabilmektedir. Bu süreçte Avrupa Amerika'yı sömürürken Osmanlı bir sömürge durumuna düşmüştür. Ayrıca emperyalist birikim sürecinde emek tamamen sömürülmüştür. Sendikacılığın gelişmesiyle emeğin sömürülme imkanı azaldığı için Türkiye emeği fazlaca sömürme imkanını bulamamıştır. Bu gerçeği fark eden Osmanlı ve Türkiye borçlanmayı, ekonomik gereksinimden ziyade, ülkede güçlü bir kapitalist sınıf oluşturmak amacıyla bir araç olarak kullanmışlardır. 1950'li yılların "her köşe başında bir zengin yaratacağız" sloganının temelleri 1800'lü yıllara kadar dayanmaktadır. Bu dönemde temel üretim aracı olan toprak nüfuz sahibi kişilerin zenginleşmesinde kullanılmıştır. Buradan hareketle borçlanma gereksinimini hazırlayan koşulların, uygulanan kapitalist sınıf yaratma politikasının doğal bir sonucu olarak, ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

İki ülkenin borçlanmasındaki paralelliğin bir diğer nedeni de Türkiye'nin Osmanlı'dan almış olduğu

sosyal düzenin, uzun süre devam eden durgunluk ve çok yavaş bir gelişme içinde, Türkiye'ye taşınmasıdır. Diğer bir ifade ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra üst düzey sosyal yapı ve bu yapıyı oluşturan unsurların (*siyasal gruplar, bürokrasi ve burjuva sınıfı*) arasındaki organik bağlar sosyal ve ekonomik yapının etkinliğini azaltmış olmalarıdır. Unutulmalıdır ki, her ne kadar örgüt yapısı ve yönetim biçimi farklı olsa da, Türkiye, Osmanlı tebaasını yönetmek için Osmanlı aydınlarının farklı düzeylerdeki çabaları sonucunda kurulmuştur. Bu nedenlerden dolayı, bize göre, Türkiye için borçlanma bir kader olmaktan öte kalıtsal bir olgu olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

VELAY, A. DU, (Der.: Maliye Tetkik Kurulu), *Türkiye Maliye Tarihi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyat No: 178-179, İstanbul, 1978.

ATAMTÜRK, Burak, *Türkiye'de Kamu Finansman Politikaları*, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl: 31, s. 9, Eylül 1994.

AYSAN, Mustafa; *Türkiye'de ve Dünyada Kamu İktisadi Teşebbüsleri*, Kardeş Basımevi, İstanbul, 1981.

ÖZMEN, Selahattin; İstanbul 1981.

CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Kısa Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

KAZGAN, Gülten, *İktisadi Düşünce ve ya Politik İktisadın Evrimi*, 6. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, Mayıs 1993.

KILIÇBAY, Ahmet, *Değişen Dünyada Türk Ekonomisi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

KIRAY, Emine, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1993.

KOLÇAK, Menşure, "Türkiye'de Devlet İç Borçlarının Yükü", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Kasım 1997.

MALİYE BAKANLIĞI, 1998 Mali Yılı Bütçe Kanunu, 26 Aralık 1996 tarihli Resmi Gazete.

NOVİÇEV, A.D., Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleştirilmesi, Onur Yayınları, Ankara, 1979.

SEVINÇ, Necdet, Osmanlı'da Sosyo-Ekonomik Yapı 1, Kutsun Yayınları, İstanbul, Tarih Yok.

SONBUDAK, Volkan, Türkiye'de Dış Açık Dönemde Savunma Sanayii ve Savunma Harcamaları, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1997.

SÖYLER, İlhami, Nedenleri ve Sonuçları Açısından Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması, Maliye Dergisi, Ocak-Nisan 1998.

ŞAHİN, Hüseyin, Türkiye Ekonomisi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1992.

TABAKOĞLU, Ahmet, Türk İktisat Tarihi, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ, Bankalarımız 1996, Mayıs 1997.

YAZAR YOK, İslamda Ekonomik ve Sosyal Düşüncenin Çağdaş Görünümü, Düşünce Yayınları, No: 10, İstanbul, 1988.

SAYIN
OKURUMUZ,
1999 YILI
ABONELİĞİNİZİ
YENİLEDİNİZ Mİ?
BEKLİYORUZ...

Adres: .....

.....

.....

Telefon: .....

Fax: .....

Görüşler

Yrd. Doç. Dr. NİHAT AYDENİZ

Dicle Üniversitesi Diyarbakır Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Programlar Bölüm Başkanı

Esnek Üretim Sistemlerinde Üretim Hattının Dengelenmesinde İşlem Sıralama Problemlerinin, Kıt Kaynakların Verimli Kullanımı Açısından İncelenmesi

1. Giriş

Son yıllarda üstün rekabet koşullarında yüksek teknolojiye sahip olabilen firmalar, gerek ülke içerisinde gerekse ülkeler arasında rakiplerine oranla bir avantaj elde etmektedirler. Üretim işletmeleri bu açıdan, geleneksel üretim sistemleri yerine, giderek otomasyona dayalı ve sürekli değişen müşteri istek ve beklentilerini yerinde karşılayabilecek ve üstün üretim teknolojisine sahip bir Esnek Üretim Sistemi ile üretim yapmak durumundadırlar.

Esnek üretim sistemlerinin uygulanmasıyla; iş yükleme, dengeleme, iş sıralama ve tezgâh verimliliği gibi

genel sorunların daha fazla yer almayacağı üretim işletmelerinde; daha kaliteli ürünler, tam zamanında müşteri tatminini sağlayacak şekilde tasarlanarak üretilebilmektedirler.

Bu çalışmada kıt kaynakların verimli bir şekilde kullanılarak Esnek Üretim Sistemlerinde iş sıralama problemleri incelenmektedir. Ayrıca işletmelerde genel karar verme şekli ile genel işlem sıralamaları incelenerek, Esnek Üretim Sistemlerinde işlem sıralama sorunlarının giderilmesine yönelik araştırmalar ele alınmaktadır.

2. Esnek Üretim Sistemlerinin Yapısı ve Çalışması

Esnek Üretim Sistemleri (EÜS) son yirmi yıldan bu yana sürekli ve çok hızlı bir gelişim gösteren teknolojik bir atılımdır. Gelişen teknoloji EÜS içinde küçük ve orta ölçekli işlemlere ulaşmayı da beraberinde getirmektedir. EÜS'leri genellikle metal, otomotiv, elektronik ve beyaz eşya sanayilerinde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Bu sektörlerde metal ve sac işleme ile montaj işlemlerinde EÜS'leri başarı ile uygulanmaktadır.

Bir EÜS de malzeme taşıma ve işleme genellikle robotikler ve bilgisayar yardımlı işlem planlama ile gerçekleştirilmekte ve bunun için de teknolojik bilgi kullanılmaktadır. EÜS ürün ve işlem tasarımlarındaki değişikliklere çok çabuk tepki gösterebilmektedir. Mantıklı ürün programlama ve üretim hattının dengelenmesinde bilgisayarlardan yararlanılan EÜS, hem optimal malzeme hareketlerinin hem de tezgâhların optimal düzeyde yüklenmelerini gerçekleştirmektedir (Aydeniz, 1998, 43).

EÜS de bilgisayar yardımlı işlem planlama ile iş programları ve makine talimatları oluşturulmaktadır. Ürünlerin bir kompleks içerisinde çok yönlü olarak işlem planlamasında, her bir makinenin yeteneği gözönünde bulundurulmaktadır.

EÜS'lerinin gelişmesinde ise en büyük etken bilgisayar teknolojisinde gerçekleştirilen ilerlemelerdir. Bu açıdan bakıldığında. EÜS'leri, Bilgisayar

Destekli Tasarım (BDT), Bilgisayar Üretim Planlama ve Kontrolü (BDÜPK) ve Bilgisayar Destekli Üretim (BDÜ) den oluşan Bilgisayarla Bütünleştirilmiş Üretim (BBÜ) kavramının fiziki olarak uygulanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. EÜS de üretilen parçaların işletim sistemi içerisindeki hareketlerinin Otomatik Malzeme Taşıma (OTM) işlemleri ise üstün yeteneğe sahip ve sayısal kontrollü (NC) tezgâhlar tarafından otomatik olarak gerçekleştirilebilmektedir. Gelişmiş bir EÜS de OMT sistemi ve NC tezgâhları bir ana bilgisayar tarafından merkezi olarak aynı anda kontrol edilebilmektedir. (Tekin, 1996, 2/249-251).

EÜS oluşturan kısımlar ve parçalar, çeşitli şekillerde bir araya gelebilmektedir. Bu kısımları 5 ayrı grupta toplamak olasıdır (Kusiak, 1996, 338);

1 – Esnek Üretim Modülü (EÜM): Tek bir tezgâhtan oluşmaktadır.

2 – Esnek Üretim Hücresi (EÜH): Bir ya da birden fazla EÜM ile bir OMT sisteminin bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

3 – Esnek Üretim Grubu (EÜG): EÜG ise, bir veya birden fazla EÜM ile EÜH'lerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

4 – Esnek Üretim Hattı (EÜHAT): Montaj yeteneğine sahip EÜG'larından oluşmaktadır.

5 – Esnek Üretim Sistemi (EÜS):

Hem üretim hem de montaj yapabilen EÜG'leri ile EÜHAT'tından oluşmaktadır.

Bu sistemlerin ortak özelliği ise, sistemden beklenen bir çok fonksiyonların otomatik olarak yapılabilmesidir. Böylece EÜS'lerinin gelişmesinin esas nedeni de bu otomasyondan dolayı sağlanan esneklik olmuştur. Bu esneklikleri şu şekilde gruplandırmak olasıdır (Browne vd, 1994, 114);

- 1 – Tezgâh esnekliği,
- 2 – İşlem esnekliği,
- 3 – Parça yönlendirmede esneklik,
- 4 – Ürünlerde esneklik,
- 5 – Gelişme esnekliği,
- 6 – Üretim hacminde esneklik,
- 7 – Ürün işleme yöntemlerinde esneklik,
- 8 – Üretimdeki esneklik,
- 9 – Üretim gruplarında esneklik,
- 10 – Üretim hücrelerinde esneklik.

3. EÜS Karar Verme – Tasarım ve İşletim Kararları –

İşletme ve üretim yöneticileri, üretim faaliyetleriyle ilgili olarak çeşitli kararlar alırlar. Yöneticilerin karar teorisine uygun olarak alacakları kararlar ise, kısa dönemde beklenen sonucu vermese bile uzun dönemde ba-

şarılı sonuçlar verebilir. Karar teorisi, karar verme işlemi analitik ve sistematik bir yaklaşımda incelemektedir. Karar teorisine göre iyi bir karar; mantıksal ve ussal bir esasa dayanan kantitatif bir yaklaşımla seçenekler arasından en iyi olanını seçerek alınmaktadır (Render, Stair, 1985, 125).

İşletme yöneticileri, karşılaştıkları sorunları çözmek ve amaçlarını gerçekleştirmek için devamlı olarak karar verme durumundadırlar. Yöneticiler günümüzde zamanlarının büyük bir bölümünü üretim, pazarlama, finansman ve işletme organizasyonu gibi konularda karar vermeye ayırmaktadırlar (Tekin, 1995, 15). Günümüz piyasalarında artan rekabet ortamında faaliyet gösteren işletmelerin başarılı olabilmeleri ise, büyük ölçüde yöneticilerin alacakları isabetli kararlara bağlı olacaktır. İşletmelerin elleindeki kıt kaynakları verimli bir şekilde kullanabilmeleri, alternatif çözüm yolları arasından en iyi olanını seçecek şekilde alınacak olan kararların optimal olmasına bağlı olacaktır (Doğan, 1985, 1).

EÜS'lerinde de karar verme çok önemli bir fonksiyondur. İşletmelerin genel amacına uygun olarak EÜS'lerinde de karar alma işlemlerini genel olarak tasarım ve işletim kararları olmak üzere iki ayrı açıdan ele almak daha uygun olmaktadır. Tasarım kararları;

- Ekonomik yönden olabilirlik,
- Parça tiplerinin seçimi,

- Sistemde üretilecek ürün seçimi,
- Sistemde kullanılacak tezgâhlar,
- Üretim için gerekli iş takımları,
- Donatıların belirlenmesi,
- Palet ve diğer aygıtların seçimi,
- Otomatik malzeme taşıma sisteminin seçimi,

gibi konularla ilgili olarak alınacak kararlardan oluşmaktadır (Stecke, 1995, 3).

EÜS de işletim kararları ise, sistemin uzun dönemli üretim amaçlarının belirlenerek, takım ve tezgâhların bozulma ve üretime ayak uyduramama durumlarında alınacak önlemler gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır. EÜS de işletim kararlarını;

- Genel planlama,
- Sistem hazırlama,
- İş sıralama ve çizelgeleme,
- Kontrol

olarak gruplamak mümkündür.

Genel planlama işleminde EÜS için bir üretim planı hazırlanmaktadır. Bu üretim planı ile iş sıralama arasındaki ilişki ise sistem hazırlama kararları ile sağlanmaktadır. Burada alınacak kararlar ise (Stecke, Solberg, 1995, 830);

- Üretim işlemlerinin belirlenmesi,

- Üretilmek üzere bekleyen parçalar arasından üretilecek parçaların seçimi,

- Seçilen parçalar için üretim oranlarının belirlenmesi,

- Tezgâhlara iş takımlarının yüklenmesi,

- Donatıların parçalara atanması,

- Tezgâhların seçimi,

- Yapılacak üretim işlemlerinin seçilen tezgâhlara atanması ile ilgili olacaktır (Suri, Whitney, 1994, 63).

EÜS işlem sıralamasıyla ilgili problem yukarıda sözü edilen aşamalı bir yapı içerisinde ele alınmakta ve işletim düzeyinde parça seçimi, sistemin yüklenmesi ve işlem planlaması ile yakından ilişkili bulunmaktadır (Stecke, 1993, 275).

4. EÜS İşlem Sıralama Problemi İle İlgili Yapılan Araştırmalar

EÜS işlem sıralama problemi birden çok sınırlı kaynak içermektedir. Bu konuda yapılan bir çok araştırma bulunmaktadır. İşlem sıralamasıyla ilgili olarak yapılan çalışmaları birkaç aşamada toplamak olanaklıdır.

4.1. Sadece Tezgâhların Öncelikli Sıralanmasını Öngören Çalışmalar

Önceden sıralama sonucunda, sistemin belirli bir zaman sürecinde hemen bütün hareketleri belirlenmiş

olmaktadır. Bu zaman süreci içerisinde tezgâh bozulmaları gibi ortaya çıkabilecek olumsuzluklar ise işlem sıralama kararlarını yeniden gözden geçirmeye neden olacaktır. Buna benzer olayların tanımlanarak yeniden bir sıralaması gerekebilecektir. Bu durumda izlenmesi gerekli yöntemlerin de belirlenmesi gerekecektir (Yamatoma, Nof, 1995, 711).

Geliştirdikleri bir sıralama oluşturma modelinde Kusiak ve Chen, tezgâhlardan başka diğer kaynakların da yeterli olup olmadığını göz önünde bulundurarak, her işlemin alternatif işlemlerini de gelecekte daha iyi bir sıralama oluşturabilmek amacıyla kullanmışlardır (Kusiak, Chen, 1988).

Önceden sıralama ise, başlangıçta sıralama problemi için öngörülen bütün işlemlerin başlangıç ve bitiş zamanlarını belirlemektir. Bir başka geliştirilen modelde, sistem kısıtları ile çalışmeyecek şekilde genel özellikleri belirlenen bir sıralama oluşturulmuştur (Erscler vd, 1986). Ayrıca her işleme dinamik bir öncelik değeri vererek işlem sıralaması oluşturulduğunda, bunun ortaya çıkaracağı birtakım olumsuz durumlar incelenerek, olumsuzluğa yol açan işlem, sıralamadan çıkarılarak yerine başka bir işlem alınabilmektedir (Chan, Pak, 1986, 75).

4.2. Tam Zamanında Yönlendirme

Tam zamanında yönlendirme işleminde önce işlerin hangi sırayla sis-

teme gireceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra herhangi bir tezgâhta bitirilen bir işin, bir sonraki işlemi için hangi tezgâha gönderileceğinin bilinmesi ve tezgâhın seçimi gereklidir. Tam zamanında yönlendirme ile önceden tezgâhların sıralanması işleminde olduğu gibi, işlem sıralama probleminin zaman dilimlerine bölünmesini gerektirmediğinden, sistemdeki olası değişikliklere karşı daha esnek olduğu gözlenmektedir.

EÜS ve montaj işlemleri ile ilgili olarak geliştirilen parça yönlendirme işlemlerinde, sıralama ile ilgili değişik kurallarla karşılaşılmaması mümkündür. Ancak uygulanacak bir benzeşim çalışması sonucunda, sistemin daha da geliştirilerek olumlu sonuçlar vermesi olasıdır. Bunun için de geliştirilen bir modelde işlem yönlendirmesi için sistemdeki bütün bilgileri kullanacak yöntemlere yer verilmektedir (Ben - Arieh, Moodie, 1987, 290).

4.3. Kaynakların Önceliği

Bir başka çalışma da, diğer kaynakların tezgâhlara göre öncelik taşıdığı sıralama işlemleri için yapılmıştır. İşlemlerin sıralanışlarında; takımların toplam hazırlık sayılarını azaltmak ve aynı zamanda toplam takım hazırlık zamanlarını minimize etmek için işlemlerin sıralanışlarında diğer kaynakların öncelikle sıralanışları söz konusu olacaktır. Burada tezgâhların işlemlere değil, işlemlerin tezgâhlara göre öncelikle atanmalarındaki sıralanışları önem taşımaktadır (Tang, Derrardo, 1988, 781).

Öte yandan sınırlı sayıdaki donatıların en verimli biçimde kullanılması sağlamak için işlem sıralaması ile ilgili kararların alınması gerekmektedir. Böylece işlemler kendilerine uygun donatı tiplerine göre gruplandırılarak, işlem sıralamasında aynı gruptaki işlemlerin birbirlerinden ayrı tutulmaları sağlanmaktadır. Sonuçta belirli bir donatı tipine olan gereksinme azalacak ve dolayısıyla sistemdeki tertibat ve donatı sayısı da minimum seviyede tutulmuş olacaktır (Kusiak vd, 1995, 247).

4.4. Aynı Zamanda Birden Fazla Kaynağın İşlem Sıralaması

İşlemlerin aynı zamanda hem tezgâhlar, hem de Otomatik Malzeme Taşıma (OMT) sistemi üzerinde sıralanmasını öngöreceğ şekilde geliştirilen bir başka modelde toplam gecikme minimum olacak şekilde işlem sıralaması yapılmaktadır. Bu sıralama işleminde zaman kesikli bir değişken olarak ele alındığından, oldukça büyük bir öneme sahip olarak, çok kaynaklı projelerde işlem sıralaması ile ilgili uygulamalarla çözüme ulaşılmaktadır.

Bu modelin geliştirilmesi ile birlikte üç değişik amacın gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu amaçlar;

- 1 – En büyük ürün zamanının minimize edilmesi,
- 2 – En büyük gecikmenin minimize edilmesi,

3 – Ortalama akış zamanının minimize edilmesi şeklinde sıralanabilir (Blazewicz vd, 1988, 305).

5. EÜS İşlem Sıralama ve Genel İşlem Sıralaması İle Karşılaştırılması

5.1. EÜS İşlem Sıralama Eyleminin Gerçekleştirilmesi

EÜS'lerde her bir iş bir ya da birden fazla işlem sıralaması şeklinde tanımlanmaktadır. İşlem sıralamada her bir eylem ve iş, bir daire şeklinde belirlenmekte ve daireler arasında işlem sırası oklarla gösterilmektedir. Bir işlemten diğer bir işleme işlem önceliğine göre ve işlemin tamamlanma durumuna göre geçilmektedir. Her birimdeki işlemlerin öncelik sırası korunarak, ardışık olarak dizilmeleriyle elde edilen sıralama ise, işlem olarak tanımlanmaktadır.

EÜS'lerde her bir işlem birden fazla tezgâhlarda gerçekleştirilebileceğinden, her işlem ayrıca alt işlem gruplarına dönüştürülerek tezgâhlara atanmalarının sağlanması ile işlem sıralamasında birden çok rotalar belirlenmektedir. EÜS'lerde işlem tanımlama ve sıralaması problemleri, hem tezgâh, hem işleme tarzı ve hem de ürün parçalarının üretim yerlerine yönlendirilmelerindeki esnekliklerin de veri temellerini oluşturmaktadır.

EÜS'lerde her bir tezgâh çeşidi için her bir ürün işlemlerinde işlem süresi değişiklik göstermekle birlikte, üründen ürüne farklı ürün işlem za-

manları her zaman kesin olarak bilinmemektedir. Çünkü tezgâhlar arasında işlem görecektür ürün parçalarının taşınması ve ara stoklardaki bekleme ve gecikme gibi olumsuzluklar ve tezgâhların bozulmaları gibi nedenlerle, işlemlerin tezgâhlar arasında taşınmasından doğan zaman kaybı ve uzunluğu, malzeme taşıma sisteminin yüküne göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Öte yandan EÜS'lerde işlem hazırlama eylemi ise iki ayrı tarzda gerçekleştirilmektedir (Tang, Denardo, 1988/1, 770).

1) Genel olarak üretilecek ürün parçasının seçilerek üretim sistemine yüklenmesi ile sistem hazırlama eylemi gerçekleştirilmektedir. Bundaki amaç ise, üretilmek üzere sırada bekleyen parçaların en az sayıda sistem hazırlama işlemi yaparak üretmektir.

2) İkinci olarak sistemin işletimi sırasındaki yapılan hazırlama işlemidir. Bunun da 2 ayrı şekilde gerçekleştirilmesi söz konusu olmaktadır.

a) Bir tezgâhta yeni bir üretim eylemine geçmeden önce; ilgili işlem için gerekli olan iş takım ve donatıları, tezgâh takım stoklarından alınarak, üretim yapılacak tezgâh üzerine ve çevresine yerleştirilir. Bu işlem yapılırken aynı zamanda bir önceki işlemde kullanılan tezgâh takım ve donatıları da geri çekilerek tekrar tezgâh takım stoğuna gönderilir. Bu takım değiştirme işlemi, belirli sabit bir sürede, çok seri bir şekilde işlem esnekliğini boz-

mayacak bir tarzda gerçekleştirilmelidir.

b) Üretim sistemlerinin bazı özelliklerine göre, bu tezgâh takımı değiştirilme eylemi, otomatik yönetilen araçlar sistemi yoluyla otomatik olarak yapılabilmektedir (Aydeniz, 1998, 47). Bu tür otomasyon sistemlerde merkezi takım stoğu ile tezgâhlar arasında, özellikle sistemin işletimi sırasında takım alışverişlerinin gerçekleştirilebileceği de göz önünde bulundurulurken, ürün işlem sıralaması gerçekleştirilebilir. Böylece üretim için gerekli işlem hazırlamada, yukarıda söz konusu olan bu iki şekilde hazırlamanın sayısı üzerinde, EÜS etkili ve belirleyici olabilmektedir.

5.2. EÜS'deki İşlem Sıralama İle Genel İşlem Sıralamasının Karşılaştırılması

EÜS gerçekleştirilecek bir işlem sıralama eylemi ile genel işlem sıralamasının bir karşılaştırılması yapıldığında, aralarında bazı ayrıcalık noktaları bulunabilmektedir. Bunları şu şekilde özetlemek olasıdır;

1) EÜS de işlem sıralama eyleminde, sadece tezgâhların değil, aynı zamanda tezgâhların dışındaki kaynakların da etkili ve verimli olarak kullanılmaları söz konusudur. Ancak genel işlem sıralamasında ise, bu kaynakların (sistemde kit olarak bulunan takımlar, donatılar ve malzeme taşıma araçlarının) işlem çözümüne kısıtlayıcı olmadıkları varsayımı yapılmaktadır.

2) Genel işlem sıralamasında yapılacak işlem grubunda bulunan işlerin tezgâhlar arasında dolaşarak tezgâhlarda işlenilebilmesi için gerekli varsayımlar şunlardır;

a) Her tezgâhta aynı zaman süresince en fazla bir iş üzerinde çalışılabilir,

b) Her iş aynı zaman sürecinde sadece bir tezgâhta işlem görebilir,

c) Bir iş için gerekli işlemin yapılabilmesinde, kendisinden önceki bütün iş ve işlemlerin tamamlanmış olması gerekir (bu varsayım, işler ve işlemler arasındaki öncelik ilişkilerine göre geçerlidir).

EÜS'lerindeki işlem sıralamada ise bu tür varsayım ve ilişkiler çoğu zaman bulunmamaktadır.

3) EÜS işlem sıralamasında da her iş genel işlem sıralamasında olduğu gibi birden fazla işlemlere bölünebilmektedir. Böylece her işlem değişik tezgâhlarda işlenebilmekte, işlemlerin sayısı ve işlemler arasındaki öncelikler hem EÜS de, hem de genel işlem sıralamasında aynı özellikleri içermektedir. Çünkü EÜS'de de işlem sıralama eyleminde, her iş birden fazla işlemleri gerekli kılabilir. Bu açıdan işlerin birden fazla işleme bölünmesinde genel işlem sıralaması eylemi ile EÜS işlem sıralaması eylemi paralellik göstermektedir.

4) EÜS'lerinde işlerin sisteme geliş şekli şu özelliği gösterir. Üretilmek üzere bekleyen parçaların üretilmesi için gerekli bir işlem grubu bu-

lunmakta ve belirli zaman aralıklarında bu işlem grupları daha alt işlem gruplarına ayrılabilir. Genel işlem sıralamasında bu özellik bir varsayım olarak kabul edilmekle birlikte, işlerin sisteme gelişlerinde şu iki değişik yollar da varsayım olarak kabul edilmektedir;

a) Her iş geldiği anda sisteme dahil edilir,

b) İşler sisteme ya aralıklarla tek tek gelmekte ya da bazen gruplar halinde gelebilmektedir.

5) Genel işlem sıralamasında, gözlenen işlemlerin sisteme sokularak, bir önceki işlem sırasının sistemden boşaltılması eylemi ise, EÜS'lerinde işlemlerin ve tezgâhların esnekliğinin bozulmaması için gösterilen özen nedeniyle uygulama alanı pek bulmamaktadır.

6. Sonuç

EÜS ile işletmelerde iş yükleme, dengeleme ve işlem sıralama ve tezgâh verimliliği gibi konulardaki problemler, genel olarak minimize edilerek, üretilecek ürünler tam zamanında ve daha kaliteli olarak müşteri beklentilerine cevap verebilecektir.

Genel iş sıralamasına göre EÜS'lerindeki işlem sıralama problemleri, hem kıt kaynakların etkin kullanılmasının sağlanmasında, hem de tezgâh verimliliklerinin artmasında ve toplam hazırlık, toplam işlem zamanı ve işleme geçme zamanlarının da mi-

nimizasyonunda bir üstünlük sağlamaktadır.

EÜS'lerinde işlem sıralamada sadece tezgâhların değil, aynı zamanda tezgâhların dışındaki kaynakların da etkili ve verimli kullanımları söz konusu olmaktadır. Ayrıca EÜS de bir iş için gerekli işlemin yapılabilmesi için, kendisinden önce bütün işlerin tamamlanması gerekmektedir.

EÜS işlem sıralamasında her iş genel işlem sıralamasında olduğu gibi, birden fazla işlemlere bölünerek, her işlem değişik tezgâhlarda yapılabilmektedir. EÜS de her bir işlem birden fazla tezgâhlarda gerçekleştirildiğinden, her işlem ayrıca alt işlem gruplarına dönüştürülmekte ve tezgâhlara atanmaktadır. Böylece işlem sıralamasında birden fazla yollar (rotalar) belirlenmiş olmaktadır.

EÜS'lerde işlemlerin tanımlanması ve iş sıralama problemleri, hem tezgâh esnekliğinin, hem işlem tarzı esnekliğinin ve hem de üretilecek ürün parçalarının üretim yerlerine yönlendirilme esnekliklerinin de temellerini oluşturmaktadır.

Öte yandan kaynakların kıt olduğu ve daha az esnek olan bir sistemde, işlem sıralama kararları çok daha önemli olmaya başlamıştır. Kaynakların çok sınırlı olduğu bir sistemde işlem sıralama kararları arasındaki etkinlik farkı da EÜS de azalmış olacaktır.

Son olarak, işlem sıralama kararlarının etkinliği ile ele alınan problem-

lerin yapıları arasında ilginç ilişkilerin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar, değişik işlem sıralama kararlarının etkinlikleri arasındaki farkın, sistemin işlem esnekliğinin artması ile azaldığını göstermektedir. Ayrıca EÜS benzeşim çalışmalarında da işlem esnekliği, sistem etkinliği üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

1) AYDENİZ, N. (1998), Modern Endüstri İşletmeleri İçin Uygulanacak Bir Esnek Üretim Sistemi, Tesis Planlamasında İzlenecek Strateji ve Adımlar, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 4.

2) BEN-ARIEH, D., MOODIE, C.L. (1987), Knowledge Based Routing and Sequencing for Discrete Part Production, JMS, Vol 6, No. 4.

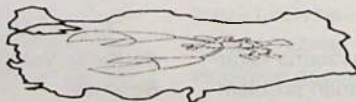
3) BLAZEWICZ, J., FINKE, G., HAUPT, R., SCHMIDT, G. (1988), New Trends in Machine scheduling, EJOR, Vol. 37.

4) BROWNE, J., DUBOIS, D., RATHMILL, K., SETHI, S. P., STECKE, K. E. (1994), Classification of Flexible Manufacturing Systems, The FMS Magazine 2, No. 2.

5) CHAN, T. S., PAK, H. A. (1986), Heuristical Job Allocation in a Flexible Manufacturing System, IJAMI, Vol 1, No. 2.

6) DOĞAN, M. (1985), İşletmelerde Karar Verme Teknikleri, Bilgehan Basımevi.

- 7) *ERSCLER, J., ROUBELLAT, F. THOMAS, V. (1986)*, Real Time Production Scheduling for Parts with Unit Times, Laboratoire d'Automotique at d'Analysesdes System, Toulouse, April.
- 8) *KUSIAK, A., CHEN, M. (1988)*, KBBS: A Knowledge-Based Systems of Manufacturing Scheduling, International Journal Operation Resarch, 36, 5.
- 9) *KUSIAK, A., VANELLI, A., KUMAR, R. (1995)*, Grouping Problem in Scheduling Flexible Manufacturing Systems, Robotica, Vol. 3.
- 10) *KUSIAK, A. (1996)*, Application of Operational Research Models and Techniques in Flexible Manufacturing Systems, EJOR, 24.
- 11) *RENDER, B., R. (1985)*, Quantitative Analysis for Management, Second Edition, Allyn and Bacon, Inc.
- 12) *SURI, R., WHITNEY, C. K. (1994)*, Decision Support Requirements in Flexible Manufacturing, Journal of Manufacturing, Systems, Vol 3, No. 1.
- 13) *STECKE, K. E. (1993)*, Formulation and Solution of Nonlinear Integer Production Planning Problems for Flexible Manufacturing Systems, Management Science, 29 (3).
- 14) *STECKE, K. E. (1995)*, Design, Planing, Scheduling and Control Problems of Flexible Manufacturing Systems, Annals of Operations Research, 3.
- 15) *STECKE, K. E., SOLBERG, J. J. (1995)*, The Optimality of Unbalancing Both Worloads an Machine Group Sizes in Closed Queing networks of Multiserver Queues, Operations Resarch, 33 (4).
- 16) *TANG, C. S., DENTRO, E. V. (1988)*, Models Arising from a Flixible Manufacturing Machine, Part I. Minimization of the Number of Tool Switches, Operation Research, Vol 36. No. 5.
- 17) *TANG, C. S., DENTRO, E. V. (1988)*, Models Arising from a Flixible Manufacturing Machine, Part II. Minimization of the Number of Switching Instants, Operations Research, Vol 36. No. 5.
- 18) *TEKİN. M. (1995)*, Kantitatif Karar Verme Teknikleri, 3. Baskı, Kuzular Ofset, Konya.
- 19) *TEKİN. M. (1996)*, Üretim Yönetimi, Cilt 2, Arı Ofset Matbaacılık, Konya.
- 20) *YAMATOMA, M., NOF, S. Y. (1995)*, Scheduling / Rescheduling in the Manufacturing Operating System Environment, IJPR, Vol 23, No. 4.

Görüşler

Yrd. Doç. Dr. SEFER GÜMÜŞ

Trakya Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Türkiye–Suudi Arabistan Dış Ticareti ve İhracatımızın Arttırılmasına Yönelik Önlemler

1. GENEL EKONOMİK DURUM

1.1. Ekonomik Politikaları

Günlük 8.2 milyon ham petrol üretimi ve bunun ekonomiye katkısı dikkate alındığında, Suudi Arabistan ekonomisinin esas nitelikleri itibarıyla petrole bağımlı olduğu görülmektedir. Ham petrol, doğal gaz ve rafineri ürünlerinin GSMH içindeki payı % 37.3'dür. Ham petrol ve rafineri ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı ise % 91 civarındadır.

1990 körfez krizi ve bu çerçevede gerçekleştirilen askeri operasyonlar. Suudi Arabistan'a milyarlarca dolara mal olmuşlardır. Ülke ekonomisi

bu mali külfetin etkisinden hâlâ kurtulabilmiş değildir.

Suudi Arabistan, Irak'ın petrol ihracatının engellenmesi sonucu, daha fazla miktarda petrol ihraç edilmesine rağmen, petrol fiyatlarında görülen düşüşler sonucu beklenen bir gelir artışını sağlayamamış ve yönetim yeni kaynak arayışlarına yönelmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda geliştirilen politikaları başlıca üç alt başlık altında toplamak mümkündür.

1.1. a) Bütçe Politikası, bütçe harcamalarının azaltılması bunalımından çıkış için öncelikli hedef olarak seçilmiştir. Bu çerçevede, 1992 yılında 56.3 milyar dolar olan bütçe har-

camaları, 1993 yılında 50.1, 1994 yılında 42.7, 1995 yılında da 40.0 milyar dolar olarak bağlanmıştır.

1.1. b) Fiyat Ayarlamaları, yönetim, bir taraftan yıldan yıla harcamaları azaltırken, kaynak oluşturmak amacıyla petrol ürünleri, elektrik fiyatları, PTT hizmetleri, yabancılardan alınan ikamet harçları gibi bazı temel ürün hizmetlere % 100'ün üzerinde zamlar yapılmıştır.

1.1. c) Özel Sektöre Destek, ekonomide kamu payının azalması ve ülkenin özel sektör ağırlıklı bir ekonomik yapıya geçmesi için gerekli teşvik ve destekler sağlanmıştır. Buna bağlı olarak, petrol dışı sektör içerisinde özel sektörün payı 1991'de % 34.1'den 1994 yılında % 38.1'e ulaşmıştır. Ayrıca petrol dışı sektörün ihracatının artırılması teşvik edilmiştir.

1.2. Gerekleşmeler

Uygulanan politikalar sonucu, ülkede son 5 yıllık devrede % 1.0 - 5.0 arasında gerçekleşen GSYİH büyüme hızı ile ekonomik stabilitenin korunmasında başarılı olunmuştur.

1.2. a) GSMH, Suudi Arabistan Para Ajansı (Merkez Bankası-SAMA) tarafından hazırlanan rapora göre Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın 1996 yılında % 6.0 oranında artacağı belirtilerek, 1994 yılında % 1.7, 1995 yılında da % 4.5 oranında büyüme kaydedildiği ifade edilmektedir. Altıncı 5 yıllık plan dönemini kapsayan 1995-2000 yılları arasında yıllık büyüme oranı % 3.9 olarak hedeflenmiştir.

1.2. b) Bütçe Açığı, yine aynı rapora göre, bütçe açığının GSYİH'ya

oranı yıldan yıla azalmaktadır. Bütçe açığı GSYİH oranı, 1993 yılında % 11.0, 1994 yılında % 8.0 olarak gerçekleşmiştir. Yapılan açıklamada, bu açığın 1995 yılında % 6.0 olacağı ve 1998-1999 yıllarında bütçe açığının tamamen kapanacağı yer almıştır.

1.2. c) Cari İşlemler Açığı, Cari işlemler dengesinde, ithalatta meydana gelen azalışlara paralel olarak (1994 yılında ithalat % 18 olarak gerçekleşmiştir.) açık, yıldan yıla azalmaktadır. 1991 yılında 27.6 milyar dolar açık veren cari işlemler dengesi, 1995 yılında tamamen 8.8 milyar dolarla kapanacaktır.

1.3. 1997 Yılında Beklentiler

1997 yılına ilişkin ekonomik tahminler, önceki yıllara göre daha olumlu yöndedir. Petrol fiyatlarının artış trendine girmesi de Suudi ekonomi yönetimini 1997 için ümitlendirmiştir. 1995-2000 yıllarını kapsayan altıncı 5 yıllık plan döneminde % 3.9 ortalama büyüme hedeflenmiş bulunmaktadır.

2. GENEL DIŞ TİCARET

Suudi Arabistan 1995 yılı verilerine göre, Arap Ülkeleri arasında en büyük, dünya sıralamasında da 15. ithalatçı ülke konumundadır. 1994 yılı rakamlarına göre Suudi Arabistan'ın ithalatında sırasıyla Batı Avrupa Ülkeleri % 34.1, Kuzey Amerika ülkeleri % 20.1, Arap ve Müslüman olmayan Asya Ülkeleri % 19.5 ile ilk sıraları almaktadır.

Suudi Arabistan'ın dünya genel ithalatı içerisindeki payı % 0.6'dır.

1994 yılı itibariyle ülkenin başlıca ithal maddelerinin başında % 14 civarındaki payla motorlu kara taşıtları, % 13 payla makineler, % 13 payla gıda maddeleri, % 8.8 payla kimyasal ürünler, % 7.5 payla elektrikli cihazlar ve elektronik, % 7 payla uçaklar yer almıştır.

Suudi Arabistan'ın 1994 yılında toplam ithalatı takriben 87.5 milyar S. Riyal (23.4 milyar dolar) civarında gerçekleşmiş olup, bu ithalatın yaklaşık % 80'lik bölümü 15 ülkeden sağlanmıştır.

Yalnız Suudi vatandaşı olanlar ile % 100'ü Suud'a ait şirketlerin ithalat yapabildikleri ülkede ithalatçıların Ticaret Bakanlığı'ndan lisans ve ithal edilecek mallarla ilgili bakanlığın uygun görüşünü almaları da gerekmektedir. Ayrıca, ithal edilecek malların İslami inanç ve kurallara göre yasaklanmış (domuz eti, alkollü içecekler, v.b.) olmaması ve Suudi Arabistan Standartları Teşkilatı'nın paketleme, muhteviyat, emniyet ve standart ölçüler açısından öne sürüldüğü şartları taşıması gerekmektedir.

1995 yılı rakamlarına göre 42.5 milyar USD ihracatı olan S. Arabistan'da; antikalar, Arap atları, evcil hayvanlar ile gıda maddeleri gibi sübvansede edilen bazı mallar dışındaki ürünlerin ihracatı serbest olup, petrol ve petrol ürünleri dışı maddelerin ihracı teşvik edilmektedir.

3. TÜRKİYE İLE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

3.1. Ekonomik İlişkiler

Suudi Arabistan'la ticari ve ekonomik ilişkilerimiz, 1974 yılında imzalanan Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde yürütülmektedir. Ticaret Anlaşmasının öngördüğü Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları sırasıyla iki ülkede yapılmaktadır. Bugüne kadar 6 kez yapılan Türkiye-Suudi Arabistan Karma Ekonomik Komisyon Toplantılarının sonuncusu, Nisan 1992'de Riyad'da yapılmıştır. S. Arabistan ile ayrıca, sadece sivil havacılık konularını kapsayan 11 Ocak 1989 tarihinde Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması imzalanmıştır.

Türk ve Suud özel sektörleri için ortak yatırım imkanları oluşturmak ve iki ülkenin sermaye akışını üretim amaçlı yatırımlara yönleltmek üzere, 1986 yılında kurulan Türk-Suudi Yatırım Holding Şirketi, 1990 yılında faaliyete geçmiştir. Şirket, Türkiye Kalkınma Bankası danışmanlığında turizm, gayrimenkul ve sağlık konularında faaliyet göstermektedir.

Diğer taraftan, iki ülke özel sektörleri arasında ortak deniz veya kara nakliye şirketi kurulması konusundaki ön etüd, Türkiye Kalkınma Bankasınca tamamlanarak adı geçen şirkete verilmiştir. Suudi Arabistan'a en önemli ihracat kalekimizi teşkil eden canlı koyunların daha düzenli ve sihi şartlarda ihraç edilebilmelerini teminen, Türkiye'nin güneyinde tercihen Mersin civarlarında, bir yüklem tesisinin ortaklaşa kurulması ve bunun için de Türk-Suudi Yatırım Holding Şirketinin devreye sokulması da taraftarlarca gerçekleştirilmesi düşünülen projeler arasında yer almaktadır.

3.2. Ticari İlişkiler

Suudi Arabistan Türkiye'nin dış ticaretinde sürekli ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. Ülkemizden yapılan ihracat, Suudi Arabistan'ın ithalatının yaklaşık % 2.0'sini, bu ülkeden yaptığımız ithalat ise toplam ithalatımızın % 5.0'ini teşkil etmektedir. İthalatımızın % 95.0'i petrol ve petrol ürünlerinden oluşmaktadır.

İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi, 1986-1989 yıllarında 530-570 milyon dolar dolayında iken, bu miktar 1990 yılında 1.1 milyar dolar, 1991 yılında 2.3 milyar dolar, 1992 yılında 2.2 milyar dolar ve 1993 yılında 2.0 milyar ve 1994 ve 1995 yıllarında da 1.8 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Dış ticaret dengesi 1989 yılına kadar Türkiye lehine fazlalık verirken, 1990 yılından sonra Türkiye'nin petrol ithalatının büyük kısmını Suudi Arabistan'dan yapılması neticesinde Suudi Arabistan lehine dönmüştür. Ancak 1991 yılından sonra dış ticaret açığımızda, petrol fiyatlarında görülen düşüşe paralel olarak azalış meydana gelmektedir. Son iki yılda ihracatımızda görülen azalışın esas sebebi ise canlı koyun ihracatımızdaki önemli düşüşten dolayıdır. 1993 yılında 197 milyon dolar kıymetinde canlı koyun ihraç edilirken, bu rakam 1994 yılında 59 milyon dolar azalarak 138 milyon dolara, 1995 yılında da 75 milyon dolar azalarak 61 milyon dolara gerilemiştir.

Canlı koyun ihracatımızda görülen bu düşüşün esas nedeni, son yıllarda ülkemizde et stoklarında yaşanan olumsuz gelişmelere bağlı olarak

belirli ağırlığa ulaşmamış kuzu kesimi ve ihracatının yasaklanmış olmasıdır. 1988 yılından bu yana yasak olan Avustralya menşeli canlı koyun ithalatının, yeniden serbest bırakılması da canlı koyun ihracatımızı olumsuz yönde etkilemiştir.

Diğer taraftan gıda sanayi ürünleri, çimento, lastik-plastik, dokumacılık, elektrikli ve elektronik makineler gibi sanayi ürünlerimizin ihracatında önemli oranlarda artışlar görülmektedir. Bu, Suudi Arabistan'ın ithalatında her yıl kaydedilen yaklaşık % 20.0 oranındaki azalışa rağmen, nitelikli ürün ihracatımızda kaydedilen olumlu bir gelişme olarak dikkat çekmektedir.

4. TİCARETİ KISITLAYICI ENGELLER

4.1. Tarifeler

Suudi Arabistan'da ithalatta tek ve maktu bir vergi sistemi uygulanmaktadır. Standart vergi oranı % 12'dir. Daha düşük bir vergi oranı % 7 olarak hastahane ekipmanlarının bazılarında uygulanırken, sigaraya % 50 oranında gümrük vergisi uygulanmaktadır.

Vergiden Muaf Olan Maddeler

Tahıllar, canlı hayvan, et, çay, kahve, şeker, pirinç, çocuk mamaları; tamamı Suudlu Sanayi firmaların ve Yabancı Sermaye Teşvik Lisanslı (FCIL) firmaların ithal ettikleri makine, ekipman ve hammadde; bölgesel olarak hastahane ve elektrik malzemeleri tedarik eden şirketlerin yaptığı

ithalat; ilaçlar, kitaplar, askeri malzemeler, altın, gümüş ve platin ithalati vergiden muaf olarak yapılmaktadır.

% 20 Gümrük Vergisi Uygulanan Mallar

Bu oran esas itibariyle yerli sanayi ürünlerinin korunmasına yönelik olarak uygulanmaktadır. Demir-çelik borular ve çubuklar, basınca dayanıklı, hidro elektrik enerji istasyonlarında kullanılan çelik borular, çelik kablolar, çelik elektrik direkleri, inşaat demiri, çimento, mobilya, sabun, organik ve sıvı deterjanlar % 20 gümrük vergisi uygulanan malların başlıcalarıdır.

4.2. Tarife Dışı Engeller

Miktar Kısıtlamaları

Milli sanayicilerin korunması kanunu çerçevesinde, Ticaret Bakanlığı, gerekli gördüğü durumlarda yerli ürünlerin korunmasına yönelik olarak; yerli ürünlerin benzeri ürünlerin ithalatında miktar kısıtlanmasına gidilmesi; gümrük vergilerinin artırılması veya mahalli üreticilere mali desteklerde bulunmasını Bankalar Kuruluna teklif edilebilir.

Ancak pratikte bir miktar kısıtlaması ya da İsrail dışında herhangi bir ülkeyle ticaret sınırlaması bulunmamaktadır. Kalite ve fiyatta oldukça geniş bir yelpazeye sahip piyasada serbest rekabet şartlarında ticari faaliyetler yürümektedir.

Bununla birlikte, Suudi Arabistan ticari ve ekonomik ilişkilerinde Körfez Ülkelerine özel bir önem vermektedir.

1987 yılında uygulamaya konulan bir kararla, Körfez İşbirliği Konseyi'ne (GCC) üye ülkelerden tercihli alım yapılmaktadır. Ayrıca, Mısır, Fas, Suriye ve Tunus ile de ikili ticaretin desteklenmesi ve ithalatta vergi indirimi sağlanması konusunda anlaşmaları bulunmaktadır.

Yabancı Sermaye Yatırımları İçin Kısıtlama ve Teşvikler

Ülkede sermaye yatırımı yapmak isteyen yabancı bir kuruluş Yabancı Sermaye Yatırım Komitesi'nden (FCIC) Yabancı Sermaye Yatırım Lisansı (FCIL) almak zorundadır. Pratikte, sınırlı sorumlu ortaklardan en az % 25 Suudi sermaye katkısı öngörülürken teşviklerden yararlanabilmek için bu oranın % 50 olması gerekmektedir.

Ticari faaliyetlerin birçoğu özel sektör tarafından yürütülmekle birlikte madenlerin işletme hakkı devlete ait olup, milli petrol şirketi Saudi Aramco ve milli maden şirketi Petromin başlıca devlet kuruluşlarındandır. Genel olarak da, yemek temini (catering); tesislerin temizlik, bakım ve işletmesi, güç üretimi, nakliye ve milli güvenlik açısından hassas kabul edilen dallarda yeni yabancı sermayeye artık izin verilmemektedir.

Suudi Arabistan'ın ekonomisine özellikle de sanayileşmesine katkıda bulunacak, teknoloji transferi yapılacak kalkınma projelerine ve yabancı sermayeye tanıdığı bazı teşvikler de şunlardır:

- Tarım ve sanayi projelerinde 10

yıl değerlerinde 5 yıl olmak üzere vergi (corporetax tax) muafiyeti,

- Yerli üretimle karşılanamayan makine ekipmanı yedek parça ve hammaddelerin ithalinde gümrük vergi muafiyeti,

- Sanayi bölgelerinde hemen hemen yok denilecek ölçüde kiralar ve düşük elektrik ve su ücretleri,

- Proje tutarının % 50'sine varan miktarda faizsiz finansman imkanı,

- Belirli şartlar altında gümrük tarifi ile koruma sağlanması (yerli üretimi bulunan malların gümrük vergileri % 20),

- Devlete iş yapan müteahhit firma mal alımlarının % 50'den fazlası Suud'a ait Yabancı Sermaye Yatırım Lisansı (FCIL) sahibi firmalara yönlendirilmesi.

Devlet İhaleleri Mevzuatı

Mer'i mevzuata göre, faaliyette bulunma iznini almış Suudi gerçek kişileri ve şirketleri, devletle iş yapma konusunda önceliğe sahiptir. İkinci derecede öncelik; Suudi'lerle Suudi olmayanların kurmuş oldukları ve sermayesinin % 50'sine veya daha fazlasına Suudilerin sahip oldukları şirketlere aittir. Üçüncü şahıs veya firmalar ancak ihaleyi kazanan Suudlu firmadan iş temin edebilmektedir.

1983 yılında çıkarılan bir kararnameye göre yabancı müteahhitlerin bir projeyi üstlenebilmeleri için, proje tutarının en az % 30'u nispetinde Suudlu bir ortak bulmaları şarttır.

Sağlık, Güvenlik ve Çevre Standartları

İthal edilecek maddeler Suudi Arabistan Standartları Teşkilatı (SASO) tarafından 1995 yılı sonlarında uygulamaya konulmuş olan standartlara uygun olmalıdır. Amerikalı uzmanların teknik yardımları ile geliştirilmiş olan bu standartlara uyulmasına büyük titizlik gösterilmektedir. Bu çerçevede bütün ithal mallarında ambalaj, kalite, sağlığa ve çevreye uygunluk bakımından standartlara uyması şartları aranmaktadır.

İthal edilen maddelerin ambalajında menşe ülkeleri, üretim tarihleri, son kullanma tarihleri, katkı maddeleri, ihracatçı ve ithalatçı firmaların açık adreslerinin Arapça olarak yazılı olması şartı vardır.

Gıda maddeleri içindeki katkı maddeleri ve hijyenik durumlarının tespit edilmesi maksadı ile Tarım ve Sağlık Bakanlıkları ile işbirliğine gidilmektedir. Gerekli görülen ürünler için menşe ülkeden sağlık ve radyasyon kontrolü sertifikası istendiği gibi mahalli laboratuvarlarda da kontrole tabi tutulabilmektedir.

Bazı gıda maddelerinde koruyucu katkı maddesi olarak kullanılan E125, E126, E130, E180, E105, E111 ve E121 ile E 123 kod numaralı maddeleri ihtiva eden ürünlerin ithaline izin verilmemektedir.

Fikri, Sınai ve Ticari Mülkiyet Hakları

Patent Hakları, 1989 yılında çıkarılan bir kanunla patent hakları teminat altına alınmıştır. Yeni bir icatta

bulunan şahıs ilgili mercilerde tescil işlemini yaptırdıktan sonra 15 yıl süre ile yenilenebilir. Lisans aldıktan sonra en geç iki yıl içerisinde sanayisinde uygulamaya konulması gerekmektedir.

Ticari Markalar, Yasaya göre; marka tescilinin sahibi üzerine Ticaret Bakanlığınca yapılmasından sonra başkaları tarafından kullanılması yasaktır. Bir ticari marka sahibi tescil tarihinden itibaren bu markayı sürekli iki yıl kullanmışsa tartışmasız 10 yıllık daha kullanma imtiyazı elde etmektedir. Ticari markanın tescilinden sonra Suudlu ortak yabancı ortağı adına da bu markayı kullanabilir. Ticari markaların izinsiz olarak kullanılması yasak olup kullananlar hakkında 50.000 Suudi Riyali yaklaşık 15.000 USD para cezası uygulanmaktadır. (1 USD = 3.755 R)

Telif Hakları (Copyrights), Suudi Arabistan 1994 yılı Temmuz ayından beri Uluslararası Telif Hakları Konvansiyonuna üyedir. Telif hakları kanunu 1989 yılında çıkarılmış ancak uygulama yönetmeliği henüz çıkarılmamıştır. Kanun Suudi Arabistan dışında üretilmiş olan orjinal eserler ile bilgisayar yazılımlarının kopyalanması hususunda bir koruma sağlamamaktadır.

5. TİCARETİ KISITLAYICI DİĞER ENGELLER

5.1 Vize Sorunu: Suudi Arabistan vize temin edilmesi en zor ülkelerden biridir. Bu ülkeye girişler işçi vizesi, iş seyahati vizesi, Hac ve Um-

re vizesi şeklinde ya da resmi vizelerle mümkün olabilmektedir.

Müslüman ülke vatandaşları için vize temin edilmesi bazı kişilerin vize bitiminden sonra çıkış yapmayarak kaçak işçi olarak çalışma eğilimlerinden dolayı daha da zorlaşmaktadır. İşçi ve iş seyahati vizesi temin ederek ülkeye gelemeyen firma temsilcilerimiz umre vizesi alınmasının daha kolay olması nedeniyle umre vizesi olarak gelmektedirler. Suudi Arabistan'da Umre veya Hac vizesi ile ülkeye gelenler ancak Mekke, Medine ve Mekke'ye en yakın hava ve deniz limanlarına sahip olması nedeniyle, Cidde Şehrine girebilmektedir. Bu durum ülke içerisinde Riyad, Dammam, Taif, Tebük vb. diğer şehirlerde bulunan ticaret erbabı ile gerekli ilişkilerin yeterince sağlanamamasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla iş adamları ve pazarlama elemanlarımızın "İş Seyahati Vizesi" alabilmeleri konusunda ısrarlı olmalarının zaruretine inanılmaktadır.

5.2. Kefalet Sistemi: Suudi Arabistan'da ithalat ve ihracat faaliyetlerinde bulunma yetkisi sadece Suudi vatandaşları gerçek kişilerle sermayesi % 100 Suudlu olan kişilere verilmiştir. Yabancıların kendi namına ticari faaliyette bulunmaları ofis, büro, depo gibi ticari mekanlar açmaları, işçi olarak çalışmaları yasaktır.

Bu durum yabancı firma ve temsilcilerinin ticari faaliyetlerini yürütmekte önemli bir engel teşkil etmektedir. Ancak Avrupa ve Asya'nın önde gelen firmaları Suudi Arabistan firmaları ile ticari acentelik sözleşmeleri yaparak girmektedirler. Bu sistem ülke-

de ticari faaliyetlerini geliştirmek isteyen firmalarımızca da değerlendirilebilecek bir sistemdir.

5.3. Vergi Farklılıkları: Ülkede cari vergi sistemine göre yabancı sermaye yatırımları çerçevesinde kurulan şirketlerde yabancı ortaklarla Suudlu ortaklar kendilerine düşen gelirlerden farklı oranlarda vergi ödemektedir. Suudlu ortağın ve Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) üyesi ülkelerin vatandaşlarının % 2.5 oranında vergi (zekat) ödemesine karşılık yabancı ortaklar paylarına düşen gelir üzerinden ilk 100.000 SR için % 25, bu miktarın üzerindeki 400.000 SR için % 35, sonraki 500.000 SR için % 40 ve 1.000.000 SR ve üzerindeki gelirler kısmı için de % 45 oranında vergi ödemek zorundadırlar. Çalışanların maaş ve ücret gelirleri vergi dışıdır.

5.4. Özel İkili Anlaşmalar: Suudi Arabistan "Körfez İşbirliği Konseyi"ne (GCC) üye ülkelerle yaptığı özel anlaşmalarla bu ülkelerden yaptığı ithalatta sözkonusu ülkeler lehine önemli avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca Lübnan, Ürdün ve Mısır ile yapılan ikili anlaşmalara bağlı olarak başta yaş meyve ve sebzeler olmak üzere, vergi muafiyeti uygulanmaktadır. Bu durum ihracat ürünlerimiz üzerine fiyat rekabeti bakımından olumsuz etki yapmaktadır. (GCC Ülkeleri: S. Arabistan, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri)

5.5 Nakliye Sorunu: Türkiye'den Suudi Arabistan'a bir ihracat ürününün taşınması karayolu ile 10-15 günlük bir zaman süresinde gerçekleşmektedir. Bu sürenin bozulma özelliği olan taze meyve ve sebzeler ile di-

ğer bazı maddelerin taşınmasında sıkıntıya sebep olduğu bilinmektedir. Ayrıca, ülke sınırına kadar gelen malların, gümrük kapılarında indirilerek tekrar Suud kamyonlarına yüklenmesi ve bu suretle iç tüketim merkezlerine ulaştırılması hem zaman kaybına sebep olmakta, hem de yapılan araştırmalar esnasında ürünlerin deforme olmasına yol açmaktadır. Bazı Suud firmalarının ithal ettikleri mobilya ve kaplama maddelerinin bu işlemler neticesinde büyük hasara uğratıldığı müşahade edilmiştir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME

Yoğun bir rekabetin yaşandığı ülkenin dış ticaretinde sanayileşmiş ülkelerin büyük payları olduğu görülmektedir. Türkiye'nin yeri ilk 10 arasında değişmektedir. 1990 yılındaki Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'a ambargo konmasıyla petrol ithalatımızın Suudi Arabistan'a kayması sonucu dış ticarete dengenin aleyhimize döndüğü görülmekle beraber, son yıllarda petrol fiyatlarında görülen düşüşe paralel olarak aleyhimize bulunan açık azalarak devam eder hale gelmiştir.

Halen % 2 pay aldığımız bu pazarda Türk üretici ve ihracatçısının çabalarını piyasaya yöneltmeleri halinde ihracatımızın bir milyar dolara ve Suudi Arabistan pazarındaki payımızın da % 4'e ulaşması imkan dahilindedir.

Daha önce de belirtildiği üzere Suudi Arabistan, 1990 sonrası harcamalarındaki kısıtlamalar ve ithalattaki azaltmalarla dengelerini korumaya çalışmaktadır. Bu durumun esas

itibariyle bir tüketim toplumu olan Suud toplumunda genelde halkın alım gücünü önemli ölçüde etkilediği müşahade edilmektedir. Fiyat ve kalite bakımından çok geniş ölçüde seçeneklerin mevcut olduğu piyasada fiyat gerek ithalatta gerekse iç tüketimde belirleyici unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ihracatçılarımızın ihraç edecekleri ürünlerinin fiyat ve kalite olarak rekabet edebilir olmasına tüketici eğilimlerini etkileyecek ve tüketici alışkanlığı oluşturacak özellikler taşımasına bilhassa dikkat etmeleri gerekmektedir.

Ayrıca ihracatımızın konsinye olarak gönderdiği malın parasının tahsilatında karşı tarafça malların istenilen evsafa olmadığı gerekçesiyle ödeme yapılmaması sebebiyle mağduriyeti söz konusu olabilmekte diğer taraftan ihracat konusu mallar için peşin ödeme yapıldığı halde malın istenen vasıfla ve belirtilen zamanda sevk edilmemesi yüzünden Suudlu ithalatçının şikayeti gündeme gelebilmektedir.

7. İHRACAT ARTIŞINA YÖNELİK ÖNLEMLER

1- İş adamlarımızın ve ticaret erbabı vatandaşlarımızın "iş seyaheti vizesi" almaları konusunda Suud makamları nezdinde ısrarlı olmaları,

2- Her yıl bir "Türk İhraç Ürünleri Sergisi" düzenlenerek bu serginin Cidde'nin yanı sıra Riyad ve Damman şehirlerinde tekrarlanması,

3- Firmalarımızın ihtisas fuarlarına katılmalarının teşvik edilmesi,

4- Firmalarımızın ticari ilişkilerini uluslararası kabul görmüş teamüller doğrultusunda açık ve yazılı sözleşmelere bağlı olarak yürütmeleri,

5- Ödemelerde mümkün oldukça "Gayri Kabili Rucu" akreditifin tercih edilmesi,

6- Yerinde yapılacak ödemelerde kesinlikle çek kabul edilmemesi,

7- Meslek odalarınca her yıl belirli aralıklarla iş seyahatleri düzenlenmesi,

8- Ürün kalitesinin yükseltilecek korunması ve fiyatlandırmanın mümkün olduğunca makul düzeyde tutulması,

9- Firmalarımızın ürünlerinin verilen numunelere uygunluğu ve teslimat zamanı gibi konularda daha titiz davranmaları, nakliyede sürat ve güvenirliliğin tesisi,

10- Tüketici tercihlerinin sağlıklı bir şekilde tespit edilerek talebin yoğun olduğu malların üretimine ağırlık verilmesi,

11- İki ülke özel sektörleri arasında ortak deniz veya kara nakliye şirketi kurulması ve ortak bir yükleme tesisinin Mersin'de inşası konularındaki projelerin hayata geçirilmesi,

Suudi Arabistan yatırım ve iş imkânlarıyla dolu bir ülke. Fakat pazarın oldukça rekabetçi ve iş ilişkilerinin kalite, fiyat ve zamanlama temeline dayandığı da unutulmamalı.

12- Suudi Arabistan pazarına ihracat yapmak isteyenler öncelikle bu markette bir acente veya temsilci bulmalı,

13- Suudi Ticaret ve Sanayi Odası distribütör temsilci veya partner bulmak konusunda muhakkak ilişkiye geçilmesi gerekli nokta. Pek çok ürün ve ithalatçısı ile ilgili bilgi direkt olarak buradan edinilebilir. (Tel: (1) 405 32 00 - 405 75 02, Faks: (1) 402 47 47 Riyadh)

14- Yerel ticaret odalarındaki bölgeleriyle ilgili bastıkları ticaret rehberi edinilebilir,

15- Çeşitli günlük veya haftalık gazelerin reklam sayfalarında veya dilenirse bazı büyük ve önemli ticaret ve sanayi odalarının kendilerinin çıkardıkları sürekli yayınlarda da istenilen, aranılan ürün, distribütör veya işbirliği yapılacak konu bastırılabilir.

16- Yüzyüze direkt ilişki açısından ülkeye ziyarette bulunulması yararlıdır. Ziyaretçi vizesi bir ila üç ay arasında değişmektedir.

PAZARLAMA VE SATIŞ STRATEJİSİ

Ürün adaptasyonu ve değişikliği için Suud pazarı sürekli olarak yeni-

den gözden geçirilmelidir.

1- Ani ve sık fiyat değişikliklerinden kaçınılmalıdır.

2- Suudi ithalatçıyla ilişkiye geçecek olan ihracatçı direkt olmalı ve kurallara uymalıdır,

3- Tek ürün yerine komple ürün hattını pazara sunmak daha büyük talep çeker,

4- İhraç edilecek ürünlere konulacak etiket ve açıklamalar İngilizce ve Arapça olmalıdır,

5- Makine ve parçaları satışında muhakkak satış sonrası servis, garanti, yedek parça vs.'yide kapsmalıdır,

6- İlgili çekici ve güvenilir ambalaj ve paketleme çok önemlidir,

7- İhracatçılar ürünlerini sık sık önemli ticaret merkezlerinde sergilemeler.

Gerekli izin için Ticaret Bakanlığı'nın sergiler departmanına başvurulabilir. (Ticaret Bakanlığı Riyad - Tel: 401 22 29 / 401 47 08, Faks: 403 84 21)

*Banka ve Ekonomik Yorumlar
Dergisi olarak;
Yeni yılınızı kutlar,
Başarıları ve sevinçleri bir arada
yaşayacağınız, mutlu bir yıl dileriz...*

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (ARALIK 1998)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)	Faiz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Kredi
A.B.D.	3.5	1.5	3.6	4.7	-234.3	-186.4	4.94	7.75
Almanya	2.8	0.7	1.9	11.8	75.2	-0.8	3.39	4.90
Avustralya	5.0	1.3	3.3	8.4	-4.3	-15.5	4.75	8.75
Avusturya	4.0	0.7	b.d.	4.4	-5.9	-4.0	3.38	6.50
Belçika	3.5	0.6	2.4	13.4	13.1	12.5	3.38	7.25
Danimarka	1.6	1.7	4.2	7.7	2.3	0.5	4.30	7.00
Fransa	2.8	0.4	2.4	12.5	29.0	39.3	3.38	6.55
Hollanda	3.4	1.8	3.7	5.4	15.1	20.6	3.38	5.25
İngiltere	2.3	3.1	b.d.	6.8	-30.3	6.8	6.56	7.75
İspanya	3.9	1.7	2.0	20.5	-21.5	6.3	3.05	6.25
İsveç	4.2	-0.4	3.2	6.8	16.7	4.7	3.60	4.03
İsviçre	2.2	-0.1	0.5	4.8	0.1	21.6	1.25	2.88
İtalya	1.1	1.7	2.6	12.0	27.9	16.8	3.69	6.88
Japonya	-3.6	0.2	-0.1	3.5	119.3	117.3	0.21	1.50
Kanada	2.3	1.0	3.9	9.1	12.1	-12.1	4.87	6.75

Açıklamalar: (b. d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 5 Aralık 1998.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B., Diğerleri için C.I.F / F.O.B

SİZ DE ABONE OLUN!

«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ne abone olanlar,
«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ni önce okuyanlardır.

Adı Soyadı : .....

Firma Adı : .....

Adres : .....

Posta Kodu : ..... Tel: ..... Fax: .....

- Abone olmak istiyorum.
 Yeniden abone olmak istiyorum.
 Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

«BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR» Aylık Dergi, 12 sayı için 1999 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

YURT DIŞI

6 Aylık: 5.000.000.- TL

6 Aylık 25 \$

1 Yıllık: 9.000.000.- TL

1 Yıllık: 40 \$

Not: Öğrencilere % 30 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiştir.

T. İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No: 256319

Akbank T.A.Ş.
Nişanca Şubesi
Hesap No. 10469-5

Yapı Kredi Bankası
Çemberlitaş Şubesi
Hesap No. 2269-9

Ziraat Bankası
Beyoğlu Şubesi
Hesap No. 768

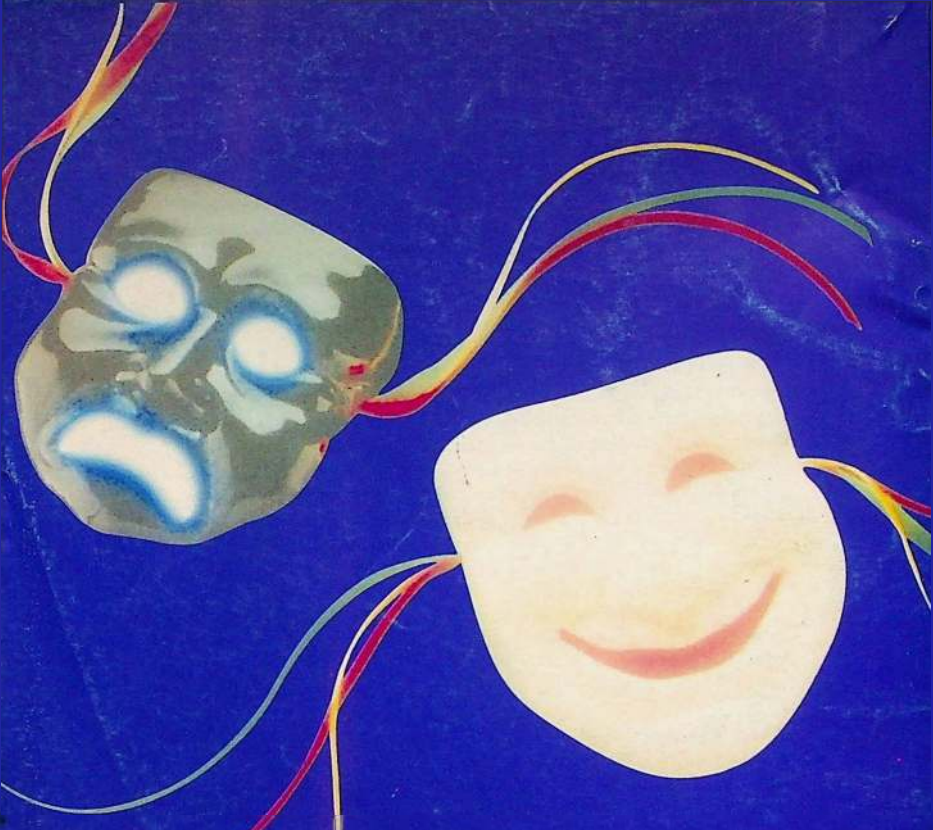
T. Ticaret Bankası
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 21345

«EKONOMİK VE SOSYAL YAYINLAR A.Ş.» adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığınız maktubuzun (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukarıdaki abone formu ile birlikte lütfen, « Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi; Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak, No. 6 / 2; 34400 Sultanahmet – İSTANBUL » adresine gönderiniz. Ya da şu numaraya Fax geçebilirsiniz: (0 – 212) 518 66 43 • Tel: 518 17 32

1989-1998... EFES PİLSEN VE SANAT...

1989 Herbie Mann (Konser) Jose Feliciano (Konser) **1990** Efes Pilsen Blues Festival I, Lezginka Halk Dansları Topluluğu (Gösteri) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) **1991** Efes Pilsen Blues Festival II, İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) **1992** Efes Pilsen Blues Festival III, Olympia Brass Band (Konser) Evita (Müzikal) **1993** Efes Pilsen Blues Festival IV, Gizli Oturum (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) **1994** Efes Pilsen Blues Festival V, İstanbul Annendir Çocuğum (Sinema Filmi) Antigone (Oyun, Yunus Emre Kültür Merkezi) Nikah Kaçığı (Oyun, Yunus Emre Kültür Merkezi) Swingle Singers (Konser), Kız Kulesi Aşkıkları (Sinema Filmi) Çözümler (Sinema Filmi) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) **1995-1996** Efes Pilsen Blues Festival VI, Bir Kadının Anatomisi (Sinema Filmi) Yerçekimli Aşklar (Sinema Filmi) Aşk Üzerine Söylenmemiş Her Şey (Sinema Filmi) Noel Baba ve Karun Hazineleri (Sinema Filmi) Bir Erkeğin Anatomisi (Sinema Filmi) Bir Şehir, Bir İnsan (Sinema Filmi) Mektup (Sinema Filmi) Akrebin Yolculuğu (Sinema Filmi) Yoluma Giderken (Sinema Filmi) Glub Glub (Oyun, Yılana Komedi Grubu) Viktor Pikaizen-Ahmet Kannecci (Konser) Seneye Bugün (Oyun, Tiyatro İstanbul) Nereye Kadar (Oyun, Tiyatro İstanbul) Çetin Ceviz (Oyun, Tiyatro İstanbul) Eskimeyen Oyun (Oyun, Tiyatro İstanbul) Aktör Kean (Oyun, Tiyatro İstanbul) Avusturya-Macaristan Haydn Orkestrası/İdil Biret (Konser) Çöplük (Oyun, Tiyatro Studyosu) Matmazel Julie (Oyun, TOBAV) Hadi Öldürsene Canikom (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Olmayan Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yeşil Papağan Ltd. (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Bina (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İlk Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Gıtel Dolap (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Maymun Davası (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) IV. Murat (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kıyamet Sulanında (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kamyon (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İçerdekiler (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Giydirici (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Abdülcanbaz (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kardeş Sofrası (Oyun, AST) Bir Ceza Avukatının Anıları (Oyun, AST) Histeri (Oyun, Tiyatro Stüdyosu) İnadına Yaşamak (Oyun, AST) **1996-1997** Efes Pilsen Blues Festival VII, Otobüs (Oyun, AST) Oscar (Oyun, Tiyatrokare) Şaka Şaka (Oyun, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu) Kadınlardan Konuşalım (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) 8 Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Babaannem Yüz Yaşında (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Orkestra (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Küheylan (Oyun, Hadi Çaman Yeditepe Oyuncuları) Kadı (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yeni Baştan (Oyun, Tiyatro İstanbul) Hizmetçiler (Oyun, Tiyatro Oyunevi) Nihavend Mucize (Sinema Filmi) **1997-1998** Efes Pilsen Blues Festival VIII, Akrep (Oyun, AST) Sanat (Oyun, Tiyatro İstanbul) Eski Çamlar Bardak Oldu (Oyun, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu) Tosca (Opera, Devlet Opera ve Balesi) Yosma (Oyun, Dostlar Tiyatrosu) Söyleyeceklerim Var (Oyun, Gülriz Surur Tiyatrosu) Sen Beni Sevmiyorsun (Oyun, Yeditepe Oyuncuları) Karışık Pizza (Sinema Filmi) Avcı (Sinema Filmi) Antigone (Oyun, Tiyatro Oyunevi) Allahaismarladık Cumhuriyet (Şadri Alishık Tiyatrosu) Küçük Bir İş İçin Yaşlı Bir Soytanı Aranıyor (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu)

“Hayatın iki yüzü”

... bazıları yalnızca bir yüzünü yaşar.

OYAK SİGORTA